

ԱՐՇԱԿ ԿԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԶԵԶՈՔ ԳՈՏԻ

Դ Ե Տ Հ Ր Ա Տ

1 9 3 5

891.99

689

4-30

Ч-30 | Чирк. ибн. ибн. ибн.

2500 9000

In.

[illegible]

ԱՐՇԱԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

891.99

Վ-30

ԱՅՈՒՆԻՍԿՈՒՄ Է 1981 թ.

ԶԵԶՈՔ ԳՈՏԻ

689
47

1-
A 689

ԳԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1985

Պատ. խմբագիրը Հովիկ Մելիքյան
Տեխ. խմբագիրը Տ. Խաչվանդյան
Սրբագրիչ Ս. Շահբազյան

Գ Ա Ղ Թ Ը

Ձյո՛ւն, ձյո՛ւն...

Խատաշունչ ձմեռն իր գերկն եր առել է ունին: Հեռվից լեռնային կածաններն իրենց կեռամաններով սևին եյին տալիս սպիտակ ֆոնի վրա, իսկ լեռների բարձր կատարներին բազմել եր թանձր մառախուղը:

Թուրքական բանակը գրավել եր Ալեքսոպոլը:

Վարպես հեթանոսական խարույկներ՝ հետուններում բոցավառվում եյին յերկաթուղային պահակատները, ճարճատյունով ընկնում եյին գյուղական հյուղերը, իսկ ձորերում՝ ծառատներն ու մացառները վառվում եյին հրաչեկ լեզուներով:

Կլինոյի անծայր ժապավենի պես անցնում եյին Լոսիա ձորերով խելակորույս դաղթողները:

Արտերն արշավող մորեխի պես՝ ձյան վաթխլներն իջնում եյին դեռին ու կրնկակոխ ծածկում մարդկանց անհամար հեաքերը:

Շոգեքարչի յերբեմնի սուլոցներէց՝ անի-
մաստ բառաչով խրտնում եյին ու խլչկո-
տում յեղներն ու կովերը, խրխնջացող ձիերը
պոկւում եյին գետնից խելազար վաղքով։
Յերբ ճոնչոցով սայլերի անխնայները դեմ եյին
առնում յերկաթգծի ռելսերին, յեղները
չոտում եյին ապուշ աչքերն ու հենւում յետին
վոտքերի վրա։

Խառնիճադանճ բազմությունը դեմ եր ա-
ռել մենչեկկյան վրաստանի «հանրապետա-
կան» սվիններին։ Նա ալիք-ալիք իրար եր
զարնւում, հորդանալով, յերբեմն այնքան եր
կռտակւում, վոր յեւնում եր լեռնալանջերով
դեպի վեր ու փռւում սարադաշտերում։

Սանահին կայարանը՝ պաշարված բերդի
պէս՝ տնքում եր, ալեկոծւում։ Տեղաշարժի
դիւսալոր հոսանքն այստեղ եր իբ վոլորա-
պտույտը կատարում։ Բազմությունը գիշեր-
ներն ամելի եր խոնւում կայարանի շուրջը։
Նա սեղմւում եր անկյուններում, կառամա-
տույցի ճաղերի մոտ, դռների շեմքին, դուրսը՝
աստիճանների տակ, կծկւում միակ սրահի
հատակին, աթոռների վրա, նստարանների ու
սեղանների տակ, ամենուրեք-ամենուրեք...

Քրտինքի հոտը, մախորկայի ծուխը,
դաղջ գոլորչին թանճրանում եյին սրահում ու
մթնացնում առաստաղից կախված միակ ճրա-
դի աղոտ լույսը։

Սրահի մուտքի մոտ հազիվ եր տեղավոր-

վել Ղարսի շքանի դադթականներէ փաշերէլ խումբը:

Մի քանի որ առաջ վարպետ Մինասը նորից թողեց գյուղական դարձնոցը և յերբորդանդամ իր ձեռքն առաւ դադթականի ցուպը: Առաջին անգամ ծննդավայրից դադթելիս, նա այն ճանրաներում թողեց՝ կնոջը— Գյուլնարին և յերկու յերեկոսներին— Ավոյին ու Մանեյին, իսկ այս վերջին կոսում՝ նաև իր միակ կեթոյին:

— Հեյ վա՛խ, նորից ավիրվեցինք:

Մըմնջում եր վարպետ Մինասը՝ դռան շեմքին կծկւած: Նա ուսերին առել եր ամբրիկյան ալյուրի մի տոպրակ: Ծխի թանձր քույաները վեր եյին բարձրանում ու քողի պես ծածկում նրա դեմքի կնճիռները:

Կես գիշերը, վաղուց եր անցել: Յերեկոսների յացն ու ճիշը, ընդոստ հեկեկանքները, նորեկների աղմուկը, սարսափի պատմություններն իրենց անվերջ հորձանուտն եյին կատարում դահլիճում:

— Ինա Լեդրյան կսեն, ինչ կսեն— որ գընաց վերիթին, հեչ մեր վորպիսությունից խաբար մը չեղա՞վ:

Հուսահատ հարցումները շարունակվում եյին մինչև լուս:

Ղարսեցիների խմբի մեջ միայն գյուղի ուսուցիչ Սերոբն եր, վոր շարունակ ներս ու դուրս եր անում: Նա ամեն անգամ կառամատույցից վերադառնալիս զանազան նորություններ եր պատմում:

Շոգեքարշի յերբեմնի սուլոցներից՝ անկ-
մաստ բառաչով խրտնում եյին ու խլչկո-
տում յեղներն ու կովերը, խրխնջացող ձիերը
պոկվում եյին դետնից խելադար վազքով։
Յերբ ճռնչոցով սայլերի անխմները դեմ եյին
առնում յերկաթգծի ուղիներին, յեղները
չոռում եյին ասպուշ աչքերն ու հնախում յետին
վռտքերի վրա։

Պառնիճաղանճ բազմությունը դեմ եր ա-
ռել մենչեկիյան Վրաստանի «Հանրապետա-
կան» սվիններին։ Նա ալիք-ալիք իրար եր
դարնւում, հորդանալով, յերբեմն այնքան եր
կուտակվում, վոր յելնում եր լեռնալանջերով
դեպի վեր ու փռվում սարադաշտերում։

Սանահին կայարանը՝ սլաշարված բերդի
պես՝ տնքում եր, ալեկոծվում։ Տեղաշարժի
դլխավոր հոսանքն այստեղ եր իբ վորոքա-
պտույտը կատարում։ Բազմությունը դիշեր-
ներն ալելի եր խռնվում կայարանի շուրջը։
Նա սեղմվում եր անկյուղներում, կառամա-
տույցի ճաղերի մոտ, դռների շեմքին, դուրսը՝
աստիճանների տակ, կծկվում միակ սրահի
հատակին, աթոռների վրա, նստարանների ու
սեղանների տակ, ամենուրեք-ամենուրեք...

Քրտինքի հոտը, մախորկայի ծուխը,
դաղջ գոլորշին թանձրանում եյին սրահում ու
մթնացնում առաստաղից կախված միակ ճրա-
դի աղտոտ լույսը։

Սրահի մուտքի մոտ հազիվ եր տեղավոր-

վել Ղարսի շքանի դադթականներէ փոքրիկ
խումբը:

Մի քանի որ առաջ վարպետ Մինասը նո-
րից թողեց գյուղական դարձնոցը և յերրորդ-
անգամ իր ձեռքն առաւ դադթականի ցուպը:
Առաջին անգամ ծննդավայրից դադթելիս, նա
այն ճանքաներում թողեց՝ կնոջը— Գյուլնա-
րին և յերկու յերեխաներին— Ավոյին աւ Մա-
նեյին, իսկ այս վերջին կովում՝ նաև իր միակ
Անթոյին:

— Հեյ վա՛խ, նորից ավերվեցինք:

Մըմնջում եր վարպետ Մինասը՝ դռան
շեմքին կծկված: Նա ուսերին առել եր ամե-
րիկյան ալյուրի մի տոպրակ: Ծխի թանձր քու-
յաները վեր ելին բարձրանում ու քողի պես
ծածկում նրա գեմքի կնճիռները:

Կես գիշերը՝ վաղուց եր անցել: Յերեխա-
ների լացն ու ճիչը, ընդոտտ հեկեկանքները,
նորեկների աղմուկը, սարսափի պատմու-
թյուններն իրենց անվերջ հորձանուտն ելին
կատարում դահլիճում:

— Ինա Լեդրյան կսեն, ինչ կսեն— որ գը-
նաց վերիթին, հեչ մեր վորպիսությունից
խարար մը չեղա՞վ:

Հասահատ հարցումները շարունակվում
եյին մինչև լուս:

Ղարսեցիների խմբի մեջ միայն գյուղի
ուսուցիչ Սերոբն եր, վոր շարունակ ներս ու
դուրս եր անում: Նա ամեն անգամ կառամա-
տույցից վերադառնալիս զանազան նորու-
թյուններ եր պատմում:

Շողեքարչի յերբեմնի սուլոցներէց՝ անիմաստ բառաչով խրտնում եյին ու խլչկոտում յեղներն ու կովերը, խրխնջացող ձիերը պոկվում եյին գետնից խելագար վազքով։ Յերբ ճոնչոցով սայլերի անիւնները դեմ եյին առնում յերկաթգծի բելսերին, յեղները չոտւմ եյին ապուշ աչքերն ու հենվում յետին վոտքերի վրա։

Պառնիճաղանճ բազմությունը դեմ եր առել մենչեկկյան Վրաստանի «հանքապետական» սվիններին։ Նա ալիք-ալիք իրար եր զարնւում, հորդանալով, յերբեմն այնքան եր կռտակվում, վոր յելնում եր լեռնալանջերով գեպի վեր ու փռվում սարադաշտերում։

Սանահին կայարանը՝ պաշարված բերդի պես՝ տնքում եր, ալեկոծվում։ Տեղաշարժի դլխավոր հոսանքն այստեղ եր իբ վոլորապտույտը կատարում։ Բազմությունը գիշերներն ամելի եր խռնվում կայարանի շուրջը։ Նա սեղմվում եր անկյուռներում, կառամատույցի ճաղերի մոտ, դռների շեմքին, դուրսը՝ աստիճանների տակ, կծկվում միակ սրահի հատակին, աթոռների վրա, նստարանների ու սեղանների տակ, ամենուրեք-ամենուրեք...

Քրտինքի հոտը, մախորկայի ծուխը, դաղջ գոլորչին թանձրանում եյին սրահում ու մթնացնում առաստաղից կախված միակ ճրագի աղոտ լույսը։

Սրահի մուտքի մոտ հագլիվ եր տեղավոր-

վել Ղարսի շրջանի դադթականների փոքրիկ խումբը:

Մի քանի ուր առաջ վարպետ Մինասը նորից թողեց դյուզական դարձնոցը և յերբորդանդամ իր ձեռքն առավ դադթականի ցուպը: Առաջին անգամ ծննդավայրից դադթելիս, նա այն ճանրաներում թողեց՝ կնոջը— Գյուլնարին և յերկու յերեխաներին— Ալոյին ու Մանեյին, իսկ այս վերջին կուլում՝ նաև իր միակ Անթոյին:

— Հեյ վա՛խ, նորից ամիրսիցինք:

Մըմնջում եր վարպետ Մինասը՝ դռան չեմքին կծկված: Նա ուսերին առել եր ամբիկյան ալյուրի մի տոպրակ: Ծխի թանձր քույաները վեր եյին բարձրանում ու քողի պես ծածկում նրա գեմքի կնճիռները:

Կես գիշերը վաղուց եր անցել: Յերեխաների յացն ու ճիչը, ընդոստ հեկեկանքները, նորեկների աղմուկը, սարսափի պատմություններն իրենց անվերջ հորձանուտն եյին կտտարում դահլիճում:

— Ինա Լեդրյան կսեն, ինչ կսեն— ուր դընաց վերիթին, հեչ մեր վորպիսությունից խարար մը չեղա՞վ:

Հուսահատ հարցումները շարունակվում եյին մինչև լուս:

Ղարսեցիների խմբի մեջ միայն դյուզլի ուսուցիչ Սերոբն եր, վոր շարունակ ներս ու դուրս եր անում: Նա ամեն անգամ կառամատույցից վերադառնալիս դանազան նորություններ եր պատմում:

Շոգեքարշի յերբեմնի սաւլոցներից՝ անխմաստ բառաչով խրտնում եյին ու խլչկոտում յեղներն ու կովերը, խրինջացող ձիերը պոկւում եյին գետնից խելագար վաղջով։ Յերբ ճոնչոցով սայլերի անխլները գեմ եյին առնում յերկաթգծի ռելսերին, յեղները չռում եյին ապուշ աչքերն ու հենւում յետին վոտքերի վրա։

Սառնիճաղանճ բազմությունը գեմ եր առել մենչեկկյան Վրաստանի «հանրապետական» սվիններին։ Նա ալիք-ալիք իրար եր զարնւում, հորդանալով, յերբեմն այնքան եր կռտակւում, վոր յելնում եր լեռնալանջերով գեպի վեր ու փռւում սարադաշտերում։

Սանահին կայարանը՝ սլաշարված բերդի պես՝ տնքում եր, ալեկոծւում։ Տեղաշարժի դիւալոր հոսանքն այստեղ եր իբ վոլորապտույտը կատարում։ Բազմությունը գիշերներն ավելի եր խոնւում կայարանի շուրջը։ Նա սեղմւում եր անկյուններում, կառամատույցի ճաղերի մոտ, դռների շեմքին, դուրսը՝ աստիճանների տակ, կծկւում միակ սրահի հատակին, աթոռների վրա, նստարանների ու սեղանների տակ, ամենուրեք-ամենուրեք...

Քրտինքի հոտը, մախորկայի ծուխը, դաղջ դոլորշին թանձրանում եյին սրահում ու մթնացնում առաստաղից կախված միակ ճրագի աղաւ լույսը։

Սրահի մուտքի մոտ հագիւմ եր տեղավոր-

վել Ղարսի շքանի գաղթականներէ փառքիւ
խումբը:

Մի քանի որ առաջ վարպետ Մինասը նո-
րից թողեց դժուրական դարձնոցը և յերրորդ
անգամ իր ձեռքն առաւ գաղթականի ցուպը:
Առաջին անգամ ծննդավայրից գաղթելիս, նա
այն ճանրաներում թողեց՝ կնոջը — Գյուլնա-
րին և յերկու յերեխաներին — Ավոյին ու Մա-
նեյին, իսկ այս վերջին կուլում՝ նաև իր միակ
կեթոյին:

— Հեյ վա՛խ, նորից ավիրվեցինք:

Մըմնջում եր վարպետ Մինասը՝ դռան
շեմքին կծկված: Նա ուսերին առել եր ամե-
րիկյան ալյուրի մի տոպրակ: Ծխի թանձր քու-
յաները վեր ելին բարձրանում ու քողի պես
ծածկում նրա դեմքի կնճիռները:

Կես դիշերը վաղուց եր անցել: Յերեխա-
ների յացն ու ճիշը, ընդոտա հեկեկանքները,
նորեկների աղմուկը, սարսափի պատմու-
թյուններն իրենց անվերջ հորձանուտն ելին
կատարում դահլիճում:

— Ինա Լեդրյան կսեն, ինչ կսեն — որ դը-
նաց վերիթին, հեչ մեր վորպիսությունից
խաբար մը չեղա՞վ:

Հուսահատ հարցումները շարունակվում
եյին մինչև յուս:

Ղարսեցիներէ խմբի մեջ միայն դժուրի
ուսուցիչ Սերոբն եր, վոր շարունակ ներս ու
դուրս եր անում: Նա ամեն անգամ կառամա-
տույցից վերադառնալիս զանազան նորու-
թյուններ եր պատմում:

— Լսել ե՞ս, վարպետ, վաղվանից կառա-
վարությունը դադրեց՝ անուշիկ հաց պիտի
բաշխի:

Վարպետ Մինասը, մեջքը թիկնած պա-
տին, լուռ ու անտարբեր շարունակում էր ծը-
խել չիրուխը: Մորթու փափախը դեմ էր ըն-
կել նրա թափ հոնքերին, աչքերի խողը սառել
էր նրա հայացքում: Մուխը ռդակ-ռդակ վեր
էր բարձրանում ու պար կապում նրա գլխավե-
րում:

— Վարպետ, դա լավ չի... դու վոչ մի
բանի չես հավատում, — շնչաց ինքն իրեն
Սերոբը և դժկամությամբ սեղմվեց հայրենա-
կիցների շարքում:

Լուրը վայրկյանի արագությամբ բերնից-
բերան անցավ. սրահն յերեքաց:

— Ամա՛ն, ոտացդ պաքենեմ, չիտա՞կ:

Բազմությունը խռնվել էր Սերոբի շուր-
ջը. կանայք համեստորեն գլուխները կախել
էին ու տղամարդկանց ուսերի արանքից նա-
յում էին հուսարեկ հայացքով:

— Վարժապետ, եդ ո՞վ ասաց:

Սերոբի դեմքը փայլում էր անբավ հա-
ճույքից. փոքրիկ ակնոցների միջից նրա աչ-
քերը խողում էին հաղթության զգացումով:

— Հենց նոր իմացա տղաներից. վճիռը
կայացրել է Մեկուսի կոմիտեն:

Անծանոթ բառը կրկնվեց ու անցավ շար-
քից շարք:

— Վարժապետ, եղ ճմեկուսեյ՝ ասածդ ո՞վ է, ամերկոմի լիազորը, հա՞:

Սերոբն աչքերը խոժոռեց ու դեմքին արտասովոր լըջություն տալով, հարատորեն կրկնեց:

— Հասկացեք, տխմարներ, մեր Լոռվա կուսակցական կոմիտեն:

Բաղմուխյունը լուռ ու հուսարեկ ցրվեց յո՛ւր տեղերը. այլևս նոր հարցեր չտրվեցին: Վարպետ Մինասը միայն շնչաց:

— Քամի ե՛...

Սերոբի պնչերը հանկարծ լայնացան, նրա ոտորին շրթունքն ավելի կախվեց:

— Չասացի՞, վարպետ, — բացականչեց դայրույթով Սերոբը, — վոր դու վոչ մի բանի չես հախառում:

Նա բարկացկոտ հայացքը մի պահ պտտեց Բաղմուխյան վրա ու կարճ ընդհատումից հետո ձայնն ավելի բարձրացրեց:

— Լա՛վ, կռեսնեք, յերբ վաղը սպիտակ հացերը կբերեմ:

Սերոբի կերկերուն ձայնը յեբկարորեն հնչում էր անընկնդիր սրահում, իսկ մատնե-
րը խաղում էին խունացած փողկապի հետ՝ ջգային դրդիւթով:

Վարպետ Մինասն արագ վայր դրեց չի-
րութիւն և անսպասելի կերպով աջ ձեռքը հենեց Սերոբի ուսին:

Նա թափ հոնքերի տակից աչքերը դառնո-
ւթյամբ մեխեց Սերոբի դեմքին ու դողդոջուն
ձայնով հարեց:

— Տղա՛, ջան, մենք մեր հացն արդեն կերանք, մեզ կառավարությունը հացի տեղ արյուն հրամցրեց, եւ մեզ ի՞նչ հաց...

— Հա՛, վալլա՛հ, վարպետ չիտակ կսե:

Մոտակա շարքերում բացականչությունները դառնում եյին ավելի համարձակ ու հաճախակի:

Ծանր հուզմունքից՝ վարպետ Մինասի հակատի կնճիռները խաղում եյին կոհակ-կոհակ: Նա, ամեն մի խոսքից հետո, ավելի խորն եր ներչնչում մախորկայի ծովսը ու յերբեմն-յերբեմն՝ սեղմ շրթունքների արանքից՝ դուրս թողնում բերնում կիտված թուփը:

— Սո՛ւս, վարպետ, — խորհրդավոր լրջությամբ նկատեց Սերոբը, — լես իմ սեպուհ: Ելարտքն եմ համարում քեզ զդուշացնել: Տե՛ռա՞ր, յերեկ են մարդու գլուխն ինչ դրին տղաները:

Վարպետ Մինասն այս անգամ դեմքն ավելի խոժոռեց:

— Տղա՛, սրանից եւ վատ որ, եւ ի՞նչ ոլեաք ե լինի: Յեղա բնավեր, կորցրի տուն-տեղ... կորցրի Սեթոյիս:

Նա մի ծանր հոգոց հանեց: Արցունքի մի բանի կաթիլ ընկավ նրա ալեխառն միջուքի վրա...

Ծերունի Սահակը կծկվել եր Մինասի թուրքի մեջ ու սեղմվել նստարանի տակ: Նա առաքության մեջ յերբեմն-յերբեմն ծանր տըն-

քոյներ եր արձակում ու կոշտացած մատներով
մարմինը քարում: Նա ծուլորեն գլուխը դուրս
հանեց նստարանի տակից և այրվող աչքերը
հարեց Մինասի վրա:

— Վարպե՛տ, բշտե իդման խոսողներ կեղ-
նի, վոր հայի տուն կալիբովի: Գենա մեղի
խնամող-փրկող կառավարություն և: Իդման
խոսքեր դորի՞ կը դրուցիս. իդդոնք զմենն ո-
րենքին ու հալատքին դեմ բան և, բոլշևիկի
խոսք:

Վարպետ Մինասը թեքերով սրբեց աչքերն
ու դառնությամբ շնջաց:

— Են չե՞ր մեր կառավարություն, վոր
մեղ գցեց սար ու ձոր, ավերեց մեր տուն, մեր
յերկիր...

Ծերունի Սահակը գոգոհությամբ սրբեց
գլուխը:

Մերոքի դեմքը փայլում էր անչափ բա-
վականությունից. փոքրիկ աչքերը ճակատւմ
էյին արտասովոր յեռանդով: Նա հանկարծ վեր
ցատկեց տեղից ու հողթական մի հայտք նե-
տեց ընկերներին վրա: Անբավ վողեորությունից
նա սկսեց բառերը մեկ առ մեկ վողել:

— Մեր յերկրի գորախաությունը հենց
այն և, վարպետ, վոր քեզ պես խոսողներն թի-
վը շատացել և: Միթե՞ կարելի չե այդքան
ապերախոս դառնել դեպի մեր կառավարու-
թյունն ու նրա պանծալի կուսակցությունը:
Նա՛, վոր ժողովրդին ազատագրեց դարավոր
ստրկությունից, նա՛, վոր ստեղծեց մեր յեր-

կրի անկախությունը — մեր բոլոր սերունդներէ
յերազր: Այդպէս կարող են խոսել և այդպէս
խոսում են միայն սղդադալ բռնակիները...

— Վարժապետ, թուլցո՛ւ...

Ալեքսանդրիներէ հեղնական բացականչու-
թյունները յերկարորեն տարածվեցին սրա-
հում:

Բառերը հանդան Սերոբի շուրթերին. նրա
ճոճացող ձեռքը մնաց ողում կախված. խի
ծերունի Սահակը նորից կծկվեց նստարանի
տակ:

Դուրսն ավելի յեր սաստկանում ձյունա-
խառն քամին: Նա յերբեմն հախուռն թափով
ներս եր խուժում սրահի բաց դռնից ու սողոս-
կում անթիվ ցնցոտիների միջով դեպի մարդ-
կանց մերկ մարմինները:

Շողեշարժի անվերջ սուլոցները յերկարո-
րեն արձագանքում եյին հեռուներում:

— Ո՛ւ, ո՛ւ, ո՛ւ...

Զայրույթը կապարի ծանրությամբ ճըն-
ում եր Սերոբին, հուզմունքը խեղդում նրա
կոկորդը:

— Վարպե՛տ, — անդուստլ բարկությամբ
հարեց Սերոբը, — ինչպէս տեսնում եմ թշնա-
մու արհամիրքները քեզ խելքի չրերին. դու
դարձյալ շարունակում ես քո հին դուռնան
փչել: Միթե՞ կարելի չե այդչափ շուտ մոռա-
նալ մեր կառավարության բարիքները:

Մինասը վռչինչ չպատասխանեց. նա հոգ-

Նառանջ դլուխը միայն հենեց պատին ու աչքերը հարեց տարածության մեջ:

Մրահը մի սրահ լուց:

— Նանե՛, հաց...

Մոտակա շարքերում, փոքրիկ Վանիկը ցրտից սեղմվել էր մոթ ծնկներին: Նա վոտքերով ու ձեռքերով անհանդիստ շարժումներ էր դործում:

— Յարար առաված, հըջըր ի՞նչ ենիմ...

Մայրը չըջաղդեստի փեշերը վեղարի պես դլուխն էր առել ու ցրտից կծկվել տեղում: Նա ամոթխածությունից հաղիվ էր չչնջում:

— Եթլան, բալիկ ջան, եթլան...

Անհողդողդ էր Վանիկը. նա բարկությունից վոտքերը ավելի յեր թափահարում մոթ ծնկներին ու աստիճանարար ձայնը բարձրացնում:

— Նանե՛, հաց, նանե՛, հաց...

Մայրը չըջաղդեստի փեշերով ծածկեց Վանիկի բերանը, իսկ ձախ ձեռքի մեջ առավ նրա անհանդիստ վոտքերը:

— Ա՛, ա՛, ա՛...

Յերկարաբեն տարածվեց Վանիկի ընդոստ հեկեկանքը:

— Ա՛ռ, քուրս:

Վարպետ Մինասը տոպրակից հանեց հացի մի կտոր ու մեկնեց Վանիկի մոթը: Վանիկը լուց. նա սուր ատամները աղահաբար խրեց հացի մեջ:

— Ամմա՛ն եկան, ամմա՛ն եկան...

Սրահի վրա փռվեց բոթաբեր ձայնը: Դիմացի անկյունում՝ վերմակի մեջ կծկված մարդը՝ զառանցում եր բարձր տաքության մեջ:

Սարսափը մի սլահ քարացավ մարդկանց դեմքերին, դահլիճը լռեց: Վարպետ Մինասը հանկարծ ծնկեց տեղում, նրա ձայնը դողդոջաց:

— Տե՛ս, Սերոբ, ահա՛ մեր կառավարության բարիքները...

Սերոբը ցնցվեց:

— Բավական ե, ի՞նչ եք խղճներիդ դեմ մեղանչում: Միթե՞ չգիտեք, վոր այդ բոլորն արավ թուրքը— մեր դարավոր ու նենգ թըշնամին՝ ձեր սիրած բոլշևիկների ողնությամբ...

— Ըբը՞ Վրաստանի, բըր՞ Ադրբայջանի հետ կռիվները ո՞վ սարքեց:

Բացականչությունների մեջ խեղդվեց Սերոբի ձայնը: Հուզմունքից նա միայն սրածայր միջուկն եր սղում ու ճալրոտ աչքերը կկոցում:

Վարպետ Մինասի ձայնը հանկարծ արձագանքեց սրահում արտասովոր զայրույթով:

— Հերի՛ք ե, ել մեզ չեք խաբի: Բոլշևիկ յեղբայրություն կուզե, բոլշևիկ կռիվ չուզե... Բոլշևիկ կուզե, վոր քերվա Հասանը, կուռո Հասոն ու յեղբայր Հանեսն իրար հետ հաշտ ապրին, իրար պաշտպան լինին... Բոլշևիկ կուզե, վոր յերկրում խաղաղություն լի-

նի, յեղբայրություն ու համասարություն լինի...

Սրահն յերկարորեն արձագանքեց:

— Շիտակ ե՛, ճիշտ ե...

Անորի դեմքը դունդաւեց. նա հորդացող յայրույթը մի պահ սեղմեց շրթունքների մեջ: Զերբ սրահը մի փոքր խաղաղվեց, նա դառնությամբ բացականչեց:

— Ահա՛, թե մինչև ուր կարող ե հասնել մի յերկրի ու ժողովրդի բարոյալքումն ու աշխատեումն...

Հեղնական բացականչությունների միջից, նրա ձայնը շարունակում եր հնչել կատաղի հառաչով:

— Սարուկնե՛ր, ռայանե՛ր: Միթե՞ չգիտեք, վոր կտառվարությունն այդ բոլորն առնում եր յերկրի թիկունքն ապահովելու համար: Մինչև յե՛րբ— մեր Տաբոնը, մեր Վասպուրականը, մեր Սիւանն ու Տալթարիկը գերի մնային թշնամու ձեռքին: Վերջապես. պետք է՞ լուծվեր մեր դարավոր յերազը, թե վո՞չ...

Մոտակա շարքերում նստողներից մեկը մտակցով վարնդեա Մինասին ու խնդրեց ծխախոտը կպցնել: Զիրուխը հանդել եր: Մինասը հանեց գրպանից լուցկին ու կպցրեց, թե նրա ծխախոտը և թե իր չիրուխը: Անծանոթ մարդը շտրհակալություն հայտնեց ու լռելյայն դուրս յեկավ դահլիճից:

Վարպետ Մինասն իրար յետևից մի քանի

անգամ ծխեց չիրուխն ու նախկին դառնութ-
յամբ շարունակեց:

— Եֆֆերի՛մ, Սերոբ, եֆֆերի՛մ, ասա
տեսնեմ, ո՞ւր մնաց քո Վասպուրականը, քո
Սիփանը:

— Վարպե՛տ, ըբը՞ ծովից—ծով Հայաստա-
նը,— վրա բերեց նույնպիսի դառնությամբ
համազրուղացի Միսակը:

Անհուսությունը նորից թանձրացավ Սե-
րոբի հայացքում:

— Սպասեցեք մի քիչ— դուստլ դայրույ-
թով շննջաց Սերոբը— մենք ձեզ հետ հաշի
կնստենք: Մեր դաշնակից անգլիացիք արդեն
սաստեղ են թուրքերին և վաղվանից դադթա-
կյանությունը յերկիր պիտի քաշվի:

Վարպետ Մինասի մարմնով մի սուր կակիծ
անցավ, նա հանկարծ վայր դրեց չիրուխն ու
յերիտասարդական արիությամբ նորից ծնկեց
տեղում:

— Տղա Սերոբ, միթե՞ չես տեսնում, վո՞ր
Ժողովուրդ ձեռքից ելավ եդ անորենների
պատճառով. ի՞նչ ինգլիզ, ի՞նչ ֆրանգ...

Նա պահ մի լռեց: Նրա կոշտացած մատ-
ները ջղային ցնցումներով խաղում էյին ալե-
խառն մորուքի հետ, իսկ յերերվող շթունքնե-
րի արանքից՝ նշմարվում էյին նրա առջևի դորշ
ու դեղնավուն ատամները:

— Սո՛ւտ ե, սո՛ւտ ե. մեզ փրկողն ելի են
ուսա բռնելին ե լինելու, են Լեգրյանը...

Նրա ձայնը հնչում եր ընդոստ ու բեկրեկ:

Սրահը յերերաց. ցնծադին աղաղակներն
անցան շարքից շարք:

— Հերի՛ք մեղսաւոր, քյաֆթաւ շուն:

Վարպետ Մինասը, յերբ զգաց իր ուսին
բռնեցքի հարկածն, անմիջապէս աչքերը վեր
բարձրացրեց: Նա իր դիտաւերեւում տեսաւ մի-
լիցիտներն իր խումբը և նրանց շարքում նաև
ծխախոտը կայնող աղային:

— Ի՞նչ եք ուղում, — հարցրեց դայրու թո՛ւ
վարպետ Մինասը:

— Դե՛հ, յեւ, չուլ ու փալատդ համաքիր
դնանք:

— Ո՞ւր:

— Ծուռով կիմանաս:

Վարպետ Մինասի աչքերը դառնության
թախիծով ընկան Սերոբի դեմքին:

— Տեսնում ե՞ս, Սերոբ, ահա ձեր արդա-
րությունը:

— Զա՛յնդ, անատամ քյաֆթաւ:

Հնչեց միլպետի հուժկու ձայնը և մտքա-
կի ծայրը վզոցով փաթաթվեց Մինասի ու-
սին:

Մինասը, յերբ մի ծանր տնքոց արձակեց,
նոսի աղաները վտարի յեւան ու շրջապատեցին
Սերոբին:

— Վարժապե՛տ ջան, մի թողնե, վար-
ժապե՛տ...

Սերոբը լուռ ու անտարբեր դիտում էր
հայրենակիցներին սարսափահար դեմքերը:

— Սերոբ, տղա, Սերոբ...

Ծերունի Սահակի ձայնի վրա միայն Սերոբը պատասխանեց:

— Ի՞նչ է, քեռի:

— Տղա, աստծո սիրուն, մի թողնե:

— Թող տանեն, նրա տեղն է— դռնեց Սերոբը բարկությամբ:

— Ծո տղա', վոտքդ պաքնեմ, գեշություն մի ընե, մեր վարպետն է, մի թողնե:

— Գեշություն, — շնչաց հեղնանքով Սերոբը:

— Տղա', գիտես, վոր ենոր սրտեն արյուն կկաթե, դորի՞ չըս հասկընա:

Սերոբը լռեց: Նա հիշեց, վոր առաջին կամավորական խումբն իրենց շրջանում ինքը կազմեց դյուղի տղաներից: Նա այն ել հիշեց, վոր Սեթոն՝ վերջին հրաժեշտ տալիս՝ համբուրեց իրեն ճակատն ու արցունքոտ աչքերով խնդրեց— «անտեր չթողնել ու պաշտպան լինել Ժերունի հորը»: Նա յերդվեց կուսակցության դրոշով, նա խոստացավ այդ... նա խոստացավ նաև նրանց հետքից գնալ, բայց...

— Լա'վ, քեռի, — կմկմաց ամոթխածությամբ Սերոբն ու անվստահ կերպով քայլերն ուղղեց դեպի միլպետը:

— Պարո'ն միլպետ, ի՞նչ էք ուզում այս մարդուց:

— Քեզ ինչ, դու ո'վ ես:

— Յե'ս, — պատասխանեց սրտենդությամբ Սերոբը, — յես խնդրում եմ՝ այս ուշ գիշերին

որան հանդիսաւ թողնել: Ամբողջ պատասխա-
նատուությունը վերցնում եմ ինձ վրա:

— Ձա՛յնդ փախչո՞ւ— պատասխանեց մի-
պետը մտրակը շարժելով նրա վրա:

— Ինչպե՞ս եք համարձակվում ինձ՝ Լեո-
նալանջի յենթակոմիտեյի անդամիս հետ այդ-
պես վարվել: Յես վաղը ձեզ ցույց կտամ,—
պատասխանեց Սերոբը, վիրավորանքից ու
զայրույթից ձայնն ավելի բարձրացնելով:

Սրահի բազմությունն ու համադրուղացի-
ներն խումբը վաղուց եր իր շրջանն առել վալ-
պետ Մինասին:

Նա աչքերը կախել եր գետին ե զայրույ-
թից միայն շուրթերն եր կծում:

— Հա՛, հա՛, հա՛, դու եյիր պախա, քնձ-
րոտ, վաք կուսակցության անունից խոսեյիր:

Քրքջաց միլպետը ե նորից մտրակը շար-
ժեց Սերոբի վրա:

— Հը, վարժապետ, եդ ինչը՞ս ե, կոմիտեդ-
րանի տեղ չի անցնի՞:

Մխտակի դարձանքն ավելի զայրացրեց Սե-
րոբին: Նրա ձայնը տարածվեց անդուսպ կա-
տաղությամբ:

— Սա ուղղակի լրբություն ե. յես խնդիրը
մինչե Արեւելյան բյո՛ւտոս կհասցնեմ:

Սրահում բարձրացած աղմուկն ու իրա-
բանցումն անխելի դարձրին Սերոբի վերջին
բառերը:

Իրար խառնվեցին քնաթաթախ ձեռքեր ու
վռտեր:

Յերբ յերբորդ անգամ հարվածն իջավ Մինասի թիկունքին, նրա աչքերն արնակալվեցին, ձգվեցին պիրկ մկաններն ու կոշտացած մատները սեղմվեցին բռունցքների մեջ:

Նրա ձայնը դողդողաց:

— Անիրաւիւն'ը, ձեր վերջն յեկել ե. ձեր դիւանը շատ շուտ կըլինի... Տեսե՛ք դալիս ե՛մեր բոլշևիկ յեղբայրներ: Թո՛ղ կանեն ձեզ, թո՛ղ...

Ճոճուացին նստաբաններն ու սեղանները: Գաղազած բազմությունն ավելի սեղմեց իր շարքերի մեջ վարպետ Մինասին ու փակեց դեպի դահլիճ տանող մուտքը:

Ողը դղրդաց ցասումի աղաղակներով «բաւական ե՛, հերիք ե...»:

Շարժվեցին հրացանի կոթերն ու մտրակները: Սկսվեց մի վայրի բղկաոյց ու քաշկրտոց: Սրահը ցնցվեց: Մարդկային ավիճը աննկատելիորեն դուրս նետեց Մինասին՝ սրահի հորձանուտից. նա անհայտացավ դիշերվա մթության մեջ:

— Դեպի՛ հետ, սրիկաներ, դեպի՛ ձեր վորջերը...

Գոռում եր դռան շեմքից միլպետը, մըտրակը շարժելով անթիվ դեմքերի, գլուխների ու յերեսների վրա:

Փոքր անց միլիցիոներները կատաղի հռնդոցով դուրս թռան սրահի հետին դռնից:

Սրահը խաղաղվեց:

Բաղմութեան վրա նորից փռվեց զառանցու-
մարդու ձայնը:

— Ամմա՛ն եկան, ամմա՛ն եկան...

Դիմացի շարքում բարձրացաւ կանացի մի
աղակատար կտկան: Վերջին ջղաձգութեամբ
մարդը ձգեց փոսքերն ու համբուեցին ապես զա-
րարեց շնչելուց:

Բաղմութեանը լսեց:

Հետու լեռների կտաւներն արդեն նշմար-
վում էին: Վերը, կտրտմատույցում շոգեքար-
իբրի զիւ սուլոցները յերկարորեն արձագան-
քում էին ձորերում:

— Ո՛ւ, ո՛ւ, ո՛ւ...

Լուսանում եր:

Ս Ա Բ Ա Կ Ը

Կայարանից կես կիլոմետր հեռու—յերևք ուղիներէ ճամբաժանում, այնտեղ, ուր Սեդվի ջուրը չարածճի աղմուկով խառնվում է Դերեզին, գտնվում եր Գիշոյանց Յեզորի միակ մասնավոր տունը:

Այն տարիներին, յերբ «առուտուրի խերն ու բարաքյաթը կտրվեց»— ըստ ասության Յեզորի, յերբ շրջանում շատ հաճախ անհնար եր լինում քարաղ, կամ վառելանյութ գտնելը, կամ թե «ամերկա» ճարելը, այդ բոլորը մըշտապես կարելի յեր դնել Յեզորի խանութից:

Հոգ չե, թե մի փութ քարաղն արժենար յերկու փութ վոչխարի անքաշ պանիր, յերկու դրվանքա նալթը, կամ մի արշին «ամերկան» մի դրվանքա կովի յուղ:

Շրջանում շատ քչերն եյին հիշում Յեզորի խակական անունը: Բոլորը նրան «Սարակ» անունով եյին ճանաչում: Այդ պատճառով ել նրա խանութը կոչվում եր «Սարակի դուքան»:

Նրա տան ներքին մասում գտնվում եր խանութը, իսկ վերին հարկում՝ բնակարանը:

— Արա՛, ես բայդադն ընչի՞ն հասար ու
դաքանի նախատին կըսցրած— դարձացած
երար եյին հարցնում գյուղացիները:

Վերջին որերը՝ «Սարակն» իր տան մի մա-
սրն իրոք հյուրանոցի յեր վերածել և պատըշ-
դամբի նախատին վախցրել մի մեծ ցուցանակ:

«Ապաստարան»

Հյուրանոց—ճաշարան

Յեզոր Գարսեվանիչ Գրիգորով:

— Տղե՛րք, ես ի՞նչ ողբաթ ա, այ ձեր ջա-
նին մտառդ, հըյա մի տեսեք, ես փչացածը
հիմիկս ել դադթականնու կաշին տի մաշկի:

Այսպես եյին վորակում գյուղացիները՝
Յեզորի տան մեջ առաջացած փոփոխության
պատճառը:

Սարակը շատ սակավախոս մարդ էր: Նա
չեր սիրում «մուշտարիների հետ յերկար չանա
թմակել»:

— Այ աղա՛, եղ ի՞նչ ես ասում, հոր խեյրի
հո՞ն չի:

Ամեն անգամ նա մի առանձին շեշտ եր
դնում այս վերջին բառի վրա ու սրտեղած
շարունակում:

— Այ գյաղա, հո քու յեղնա միխակած
խնձոր չեմ դարկել. ուղում չե՞ս— քեզ հառաջ
բարի:

Սարակն այլևս ավերացնելու բան չուներ:
Նա, կամ աչքերն եր ավելի ճոճստացնում, կամ

դեպի վեր ճախրող բեխերը մի քանի անգամ
վոլորում:

Գաղթականների բաղմուխը վաղ առա-
վոտից շրջապատել եր Սարակի խանութը:
Անսովոր աղմուկը, իրար կոխկրտոցը՝ հեռվից
խիլ ազդարարում եյին որմա առևտրի սկիզբը:

Փռնից դուրս յեկող կիսանի ու տաք
հացերն անմիջապես տնհայտանում եյին դնորդ
ների միջև:

Սարակը «դախլի» մոտ կանգնած միայն
փող եր հաշվում և այս ու այն կարգադրու-
թյունն անում դործակատարներին:

— Քեռի՛, ի՞նչ արժե հացի գրվանքան:

Անընդհատ ու իրար հեռևից հարցնում ե-
յին հաճախորդները:

— Հիսո՛ւն մանեթ, հիսո՛ւն մանեթ վրա-
յական բոներով, — ձանձրալի միակերպու-
թյամբ կրկնում եր Սարակը բոլորին:

— Քեռի՛, չեկով հացն ի՞նչ արժի:

Այդպիսի դեպքերում Սարակը կամ վո-
չինչ չեր պատասխանում, կամ միայն մի ար-
համարհական ժպիտ եր ուղղում դեպի նորեկը
և շարունակում իր սովորական հարցումը:

— Յեղո՛, ձեզ ինչ դղամ հաց ա՞յլ ետք:

— Քեռի՛, սա մեկ դուլարին հաց տվեք:

Ամերիկահայ յերիտասարդի մեկը լուռ
դուլարը մեկնեց Սարակին:

— Արա՛հ Հակոբ, ես մարդուն հինգ դրվանքս հասց քաշի:

Բացառիկ սիրալիրությամբ ժպտաց Սարակը: Նա քթի տակ շնչաց «Վաշինդա՜տն» բառը և զգուշորեն զոլլարը դրեց թղթապանակում:

— Քեռի՛, մի քիչ հաց, ասածո՛ սիրուն մի վոդորմություն...:

Յերբ մուրացկանների գլմումներն անտանելի ճանճբույթ եյին պատճառում, կամ խանդարում առևտրի «կանոնաւոր» ընթացքը, Սարակը խոժոռում էր աչքերը և սրտնեղած բացականչում:

— Դե՛հ, ռազ ըլլեք, շան լակոտնի:

Հաց գնելու հերթը հասել էր Շորագյալցի Մարիամին:

Լաթերով կարկատած չթի հնամաշ շրջագուհուսը հաղիմ էր ծածկում նրա մարմինը: Մարիամի աչքերն ավելի եյին փոս ընկել, իսկ կողերի տակ՝ սլաքոյ նշմարվում եյին կապտավուն շրջագծերը:

— Քեռի ջա՛ն, ասածու սիրուն, բա ի՞նչ անեմ, չեկից գյուման ուրիշ փող չունեմ:

Շնչաց Մարիամը և ամոթխածությամբ գլուխը կախեց:

— Չե՛կ, — հեղնանքով և կիսաբարկությամբ պատասխանեց Սարակը, — բառի առաւտուրի տեղ ա, բառի գիրքլանոց չի:

Նա սրածայր բեխերը մի քանի անգամ վր-
լորեց ու բարկութեամբ մըթմըթաց:

— Այտա՛, բա ըսենց ել ողբաթ կըլի, վո՛ր
թողում չեն մարդու իրա գործը տենում:

Կինը հոսահատ աչքերը հարեց գետին,
իսկ մոտ կանգնած մարդը զայրույթով բացա-
կանչեց.

— Թո՛ւ, յես քու հայ ասողին...

— Հի՛, հի՛, հի՛...

Սարակի դեմքն ինքնարալ ծիծաղից լայ-
նացավ:

— Անամո՛ւթ, — կրկնեց նույն մարդը:

Սարակը կարծես չլսեց, կամ չլսելու տվեց
արձակած վիրավորանքը: Նա դեմքին անսովոր
յրջություն տալով, զարմանալի սառնութեամբ
չարունակեց:

— Թե իմ սիրտն ազդի համար ցավում չի,
բա ըստի ի՞նչ բանի յեմ: Բա տենում չե՞ք,
վոր կառավարութիւնը, վոր կառավարութիւն ա,
կարքմ չի իր տեղովը ես ժողովրդին հաց
հասցնի: Յես իմ տուկատ հալովը՝ ըստիան-
ընդիան հաց եմ իրուց անժամ ու ձեզ գոհաց-
նում: Բա ելի՞ շնորհակալ չեք:

— Շատ ենք շնորհակալ, ավաղա՛կ:

Սարակը նորից չլսելու տվեց արձակած
վիրավորանքն ու նախկին սառնասրտութեամբ
չարունակեց:

— Բա տեսնում չե՞ք, վոր իմ թայդաշ տը-
ղերքը չիմ դրադ են քաշվել ու մեյդանումը մե-

նակ յետ եմ մնացել: Վա՛յ իմ շաշ հալին, վոր
ձեր թափուրներին լափութին ա անում:

— Դե վոր եղբան աղղատեր մարդ ես ու
ձեր չըջանում միակն ես, — կրկին վրա բերեց
նույն մարդը, — ինչո՞ւ չես հացը ձրի բաժա-
նում, կամ մի քիչ խցմտանքով ծախում:

Նման հարցումներ Սարակն ամեն ոք եր
լսում: Նա այդ բոլորին այնքան եր ընտելա-
ցել, վոր առանց վրդովմունքի կրկնեց նախա-
րոք սերտած պատասխանը:

— Եղ խի՞, քո հորն ողորմի, քեյեխ ա՞:
Ձրյի կարծում ես թե ես չիմ կարողութիւնս
բուչումն եմ դուել:

Նա հանկարծ ձայնն ավելի բարձրացրեց.
ձեռքը դրեց նախաոխն ու առանձին չեչտումով
չարունակեց:

— Ականջնիդ լեն բաց արա, ա՛յ դամաղ.
Ես չիմ, ինչ տեսնո՞ւմ ես, իմ ես հալալ քրտին-
քովն ա աշխատած ե, ես հալալ քրտինքով:

Նա այլևս չերկարացրեց վեճն ու իր սո-
վորական հարցումն արաւ:

— Յեղո՛, ձեզ ինչ զրդա՞մ հաց ա պետք:

Յերկար սպասելուց հետո՝ Մարիամը շո-
բերի անթիւ ծալքերի միջից հանեց վոսկե մի
գրամ ու անհամարձակ մեկնեց Սարակին:

— Քեռի՛, ասածս սիրուն, զոնյա եսք
հաց տուր, շիտակ յերկու որ ա հացի նշխարք
չենք գրել բերաններս:

Սարակը մեջիդիեն ձեռքի մեջ մի քանի
անգամ շուռ-մուռ տվեց ու մի քանի անգամ ել

դընդացրեց սեղանին. նա անսովոր յեռանդով
կարգադրեց:

— Արս! Հակոբ, ես կնգան տասը գրվան-
քա հաց քաշի:

Մարիամը հաղիվ դսպեց արցունքներն ու
կամացուկ շնչաց:

— Քեռի', բա՞ մենակ տասը գրվանքա:

Սարակն շրխկոցով փակեց «դախլը», հե-
տո ձեռքն առավ առջևում գրված համբիշն ու
ամբողջ ուժով մեկ շարտեց սեղանին:

— Դե՛հ արի ու եսպեսներին լաւութիւն ա-
րա:

Սարակը նախ խոսքն ուղղեց խանութում
կիտոված բազմությանն, ապա դառնալով ան-
կյունում կծկված կինը, անդուստ կատաղու-
թյամբ բացահանչեց:

— Ա՛յ կնիկ, բա տեսնում չե՞ս, վոր մե-
ջիդիեն կանթած ա, վոսի ու մեջքը կոտրել ես
ու հիմիկս ել ավել պակաս գլխիցդ դուրս ես
տալի:

Սարակի այդչափ բարկությունն այնքան
եր անսովոր, վոր անգամ խանութի ծառայող-
ները՝ դործը թողած՝ զարմանքով մեկ իրենց
դործատիրոջ եյին նայում ու մեկ ել անկյու-
նում կծկված կնոջը:

Մարիամը ծանր հառաչեց ու հաղիվ կա-
րողացալ հենվել խանութի սեղանին: Նա սո-
վորականից ավելի կծկվեց ու լուռ քարացավ
տեղում:

— Ա՛ռ, քերա:

Հակոբբ ասք հայերը շատապով դրեց կնոջ
ձեռքը և արագ-արագ ամենացրեց:

— Ա՛ռ, ևս կտոնեն ևլ քի փեշքեշ:

Կնոջ աչքերը թաց յեղան ու խեղդող ար-
քունքների միջից նա հազիվ շնչաց:

— Պսակիս վո՞սկին...

Նա լուռ քայլերն ուղղեց դեպի դուռ-
դռան շեմքից նա ցնցողաբար բացեղանջեց:

— Յարար ձեր գիւլանը, յե՞րբ պիտի ըլի:

Կնոջ հեռքից խանութի բաղձությունը
յերկարորեն արձագանքեց:

— Շուտո՞վ, քերտ ջան, շուտո՞վ:

Գարձյալ տակտուրը շարունակվում էր իր
սովորական կարգով:

Խանութի փոքրիկ սշահը քանի դնում ա-
վելի յեր լցվում մարդկանցով: Հաճախորդնե-
րի հասանքը ժապավենի պես ձգվել էր կաշա-
րանից մինչև խանութ:

— Քեով՛, ինչ կըլի կովս վիկայնես, խեղճ
հաշվանը յերեք որ ա արափի երես չի տեհել:

Գյուղացու մեկը դիլ ձայնով գիմեց Սա-
րակին. նա իր հարցումին անմիջապես պա-
տասխան չստանալով, նույնպիսի անհամբե-
րությամբ շարունակեց:

— Համա են ևլ ասեմ, քեով, վոք կաթը
չատ խնտա տ ու ինքն ևլ քորիամեր ա:

— Հըմի ևլ կո՞վ. այ հա՛րամ ըլի ետթավուր
տուտուտուրը:

Սարակի բարկությունը դեռ ամբողջովին չէր անցել։ Նա մի արագ ու զննական հայացք նետեց դժուղացու վրա ու բոլորին լսելի ձայնով շնչաց։

— Ա՛յ անտեր անեմ եսթավուր սիրտը։

Նրա խոսակցության յեղանակն ու տոնը մի զարմանալի ճկունություն ունեյին. նա դիտեր վարպետոջն ու հարկ յեղած դեպքում և բարկանալ ու դժգոհել և նույնպիսի արագությամբ ևլ մեղմանալ ու փափկել։

Սարակը չթողեց դժուղացուն յերկար սպասել. նա անմիջապես դործի անցավ։

— Ա՛յ դժադա, վորդի ա՞ կովի։

— Հրեն դռան սընին կապած ա։

— Լա՛վ, դադեն, — շնչաց Սարակն ու արագ կարգադրեց։

— Արա՛ Մացակ, հըլա մի ակը տուր, թե են ինչ թավուր դադ ա։

Մացակն ու դժուղացին շտապ դուրս յեկան խանութից։

Սարակը նորից իր սովորական հարցումն ուղղեց։

— Հեդո, ձեզ ինչ զղամ հաց ա՞ պետք։

Փոքր անց՝ Մացակն ու դժուղացին ներս մտան խանութ։ Մացակն արագ մոտեցավ դորնատիբոջ ու ինչ վոր բան շնչաց ակամջին։ Սարակը միայն «հըմ» բառն եր մըթմթթում ու աչքերի ծայրով գաղտադողի դիտում դժուղացուն։

— Այ դժադա, կովդ ձեռաց գնացել ա, վոչ կթու հմար ա պետք, վոչ ել մտացվի:

Գյուղացին կանգնած տեղում ցնցվեց: Սարակի ձայնը թնդաց, վոքպես սումբի հանկարծական պայթյուն:

— Տեսեք մեկ եւ տվադակին ինչեր ե աշում:

Սանսթում նորից բարձրացան դայրույթի բացականչությունները:

— Հի՛, հի՛, հի՛...

Հսկում եր Սարակը:

— Այ մարդ, բա դու իսկի խիզ չունե՞ս:

Յերբ բացականչություններն ավելի սաստկացան, Սարակը սրանեղած ղիմեց բազմությանը:

— Թե եղզդամ սրաներդ ցավում ա, ո՞վ ա ձեր աղաքը կտրում. եղ դուք ու եղ ել են մարդը, ենա կովը դուք վիկալեք:

Գյուղացու մարմնով մի սուբ կսկիծ անցավ: Նա աչքերը հարեց տարածության մեջ ու մտքով անցավ: Մեկ առ մեկ նա հիշեց, թե ինչպես Արթանն այս գարնան ծնեց ու թե ինչպես ամեն յերկո հանդից վերադառնալիս՝ վոջջույնի տեղ՝ նա դռան շեմքից յերկար բառաչում եր: Նա այն ել հիշեց, թե ինչպես իր փոքրիկ Արմիկն ամեն անգամ այնքան յերկար դուրդուրում եր ու խաղում փոքրիկ հորթի հետ: Իսկ այժմ... նա դադթի ճաճին, մադառուաների փիջե, հողին հանձնեց իր փոքրիկ ու սեփազյա Արմիկին: Նա ամբողջ մարմ-

նով ցնցվեց: Նրա աչքերից գլորվեցին ար-
ցունքի մի քանի ջինջ կաթիլներ:

— Ա՛յ գյաղա, ի՞նչ ես իշացել ու դուքանի
միջումը ցցվել:

Սարակի բարկացկոտ ձայնը սթապեցրեց
գյուղացուն. նա աչքերը սրբեց ջինեղի թևքե-
րով ու անխոս մի կողմ քաշվեց:

Սարակը զարմանքով հարցրեց:

— Ղադե՛ն, թե տեղդ շատ նեղ ա, կու-
ղե՞ս կաշվի հախումը կովիդ մի փութ Բորչալ-
վի սպիտակ դարի տամ, տար կեր, թե չե դրա
միսը ուտվիլ չի:

Փոքր անց Սարակը դառավ դեպի խանու-
թի բաղմոթյունը:

— Ա՛յ անտեր անեմ եսթավուր սիրար.
դե՛հ արի ու ես բոլորին դիմացի...

Մի վարկյան և խանութո՛ւմ ամեն ինչ իրար
սնցավ:

— Տո՛ յես քու Սարակի...

Գյուղացու ձայնը թնդաց արտասովոր
դաշրույթով: Ծանր մահակն ողի մեջ մի
փտանդավոր շարժում կատարեց: Զրնդաց
խանութի առաստաղից կախված միակ լամպը
և աղմուկով թափվեց դետին:

Սարակն անմիջապես փակեց «դախլը» և
անզուսպ կատաղությամբ դռաց:

— Արա՛ Հակոբ, արա՛ Մացակ. բա մե-
ռած եք, վոր դաղթականնին մեղ վրա ձեռք
քաշին: Տո դրանց դեսը դեկողի ինչն տեսմ

նդ խն՝ չեր ևն աննամուս թուրքը դրանց տակ-
տահան անում, վոր դեսը չգնչին:

Մացակը վայրկյանի արագությամբ դուրս
թափ խանութից ու տան պատշգամբից սկսեց
բարձրաձայն կանչել:

— Միլիցիա՛, միլիցիա՛...

— Թողե՛ք մի յնս դրա...

Գյուղացին մահակը ձեռքին նսրից շարժ-
վեց գնալի Սարակը:

Կշտաբարի մի հաջող հարվածով Սարակը
գյուղացուն ուշաթափ վայր գցեց գետին:

Ամբոխը շարժվեց:

Բարձրացավ արտասովոր իրարանցում և
բզկտոց: Սարակն աւ Հակոբը շատ քիչ ելին
հողում հարվածներից պաշտպանվել: Նրանք
ձեռքերն ամբողջովին մեկնել ելին գետի դու-
րակներն ու աշխատում ելին արդելիւ հացերի
ու աղբանքների թալանը:

Անչափ գայրույթից Սարակը մի գլուխ
այն եր գոռում:

— Աբա՛ Հակոբ, արա՛ շան վորդի, թողի՛ւ
մի տանեն ե...

Բռունցքների տարափից շժմել ու դադաղ-
վել եր մանտիանդ Սարակը: Նա խեղադարի
պես անընդհատ՝ դարակների յերկարությամբ
իրեն այս ու այն կողմն եր նետում: Անդոր
կատաղությունից նա վռչ միայն ձեռքերով ու
փռաքերով եր հարվածում, այլև ատամներով
արա-նրա թեքն ու ձեռքերը կրծոտում:

Հակոբի ձայնն այլևս չեր լսվում. նա՛

հավատարիմ շան սկսե՛ ուժասպառ ձգվել և՛
«դախլի» առջևում:

Մարակը մեն-մենակ դեռ շարունակում եր
դիմադրել: Նա այս անգամ սուր ատամները
մեխել եր մի կնոջ թևքի մեջ ու յերկու ձեռքով
պինդ բռնել հետ խլած հացի կտորը: Կինը
մղկաում եր սաստիկ ցավից:

Բռունցքի անվերջ հարվածներն իջնում և-
յին Մարակի դլխին: Նա պինդ կպել եր կնոջ
թևքից ու վոչ մի կերպ ձեռքից բաց չեր թող-
նում հետ խլած հացի կտորը:

«Տղաների» ու միլիցիոներների խումբը՝
Մացակի հետ ներս ընկալ խանութ: Մարակ-
ների վզդոցը և հրացանի կոթերի հարվածնե-
րը բազմությունը սեղմեցին մի կողմ: Ճրո-
ճրոացին դաքսկները, խանութի ապակիները
դրնդոցով թախլեցին դետին: Վտաքի տակ ան-
ցան մանուկներ ու կանայք: Բարձրացալ մի
վայրի խուճապ ու խեղդալուրդյա փախուստ:

— Տղա՛ Մլն, — կաքաղդեց խմբի ամա-
դը, — հլա մի շուտ, մեյժանից դուրս քաշի են
շան վորդու կովը:

Շատ չանցած խանութում դադարեցին ի-
րարանցումն ու քաշկրտոցը: «Տղաների» և
միլիցիոներների ղինված խումբն առաջն արած
տանում եր խռովարարներին: Գլխիկոր ու
ձեռքերը մեջքին կապկապած շաբքի առաջից
դնում եր կովատեր գյուղացին:

Սարակը մեն-մենակ կանգնել եւ խանութի
շեմքում :

Դարակները դատարկ ու ջարդված, ալյուրն
ու բրինձը ձյունի պես հատակին փռված, հա-
նի փշրանքներն ու կշռաքարերը ցաք ու ցրիվ,
համբիճի նաղերը ծոմոված ու դուրս ընկած,
«դախլը» բաց ու դատարկ...

Սարակի դուռնառ հայացքը՝ խանութի տե-
րեւթալի պատերի միջև՝ անվերջ պտույտներ
եւ դործում: Յերբ նրա աչքերն ընկնում եյին
բաց «դախլին», նա կանգնած տեղում, ամեն
անգամ խելադար ցնցումներ եւ դործում
ու վայրի թառանջով կրկնում:

— Սրա՛, տարան ե՛, վո՛ւյ, արա, տա-
րան ե՛...

ԽՄԲԱՊԵՏ ԳԵՎՈՐԸ

— Լա՛յ, լա՛յ հոգեւդ մեռնիմ
Լա՛յ, լա՛յ բոյիդ մեռնիմ...

Կես գիշերին, հյուրանոցի՝ դեպի կայա-
րան նայող ապակեծածկ պատշգամբից՝ հըն-
չում եր գոռոնայի զիւ ձայնը:

— Ծո՛, հալեք, հալեք, յես ձեր հոգուն
բիլա մեռնիմ:

Վոգեւորում եր գոռոնաչիներին ալեպքոյցի
հայանի Գեորը և ամեն անգամ խոսքի վեր-
ջում ավելացնում:

— Իդդոնք բիթուն մեզի համար մեռած
բան և:

Ներքե, պատշգամբի տակ և փռան շուրջը
գլուխների, վոտքերի ու ձեռքերի մի խառնա-
րան եր ներկայացնում դադթականների այն
խումբը, վոր այլ տեղ չեր գտել գիշերելու:

— Նանի՛, մըսում եմ, ծածկի՛:

Շչնջում եր մարդկային այս մտազնդի մի
փոքրիկ մասնիկը:

Ահա չե՞ր Գեորգի հետ քե՛ք անողներ խաւմ-
բը— ընդամենը չորս հողի էլ ին նրանք՝ ինքը
խմբապետ Գեորգ, գալատական գատախաղ
Խանֆերովը, փոխ-գնդապետ Խանֆերովը և
գալատային կոմիտեյի անդամ Հովակր:

— Մո՛, սաղ եղեք, իշու ձաղեր:

Խմբապետ Գեորգ հանկարծ տեղից մի
դատկում դարձեց ու մտբացիկներ խաւմըն
ստտիճանների վրայից հանդոցով նետվեց ցած:

— Ես յորերը չեն թողնի, վոր գոնե ես-
տեղ մարդ հայտլ հաց ուտե:

Գեորգ բարկությունից մի քանի անգամ
վախորեց սրածայր բեխերն ու նորից նստեց տե-
ղում:

— Գեոր Զան, թող, դրանց հերն ել անի-
ծած. ի՞նչ ես քե՛քներս հարամում,— վրա բե-
րեց Հովակր գինու բաժակը ձեռքին ճոճվե-
լով,— աչս բաժակով խմենք մեր սրանծայի
ստաջնորդ Ռուբեն փաշայի կենացը:

— Ուտա՛, ուտա՛, տո՛ւչ...

Գեորգ աչքերն ինքնազոհ բովաղանու-
թյունից ժպտում էլին, իսկ ձայնն արձագան-
քում հեռուներում:

— Շարխա՛, շարխա՛...

Համաչափ ծափերի տակ, փոխ գնդապետ
Խանֆերովը՝ գինու լի շիշը գլխին՝ պարում
էր «շարխան»:

Թղթադրամների կապուկները— չեկերն ու
վրացական բոնաներն թափվում էլին գուռնա-
շիների գեմքերին ու գլուխներին:

Դանակների համատակտ զարկերից զբռն-
դում եյին նաև գլինու շշերը, իսկ ներքև—պատ-
շգամբի տակ՝ ավելի եյին սաստկանում
մարդկանց տնքոցներն ու դայրույթը:

— Այ քանդալի ու բնաջինջ ըլի ես տեսալի
իշխանությունը...

Գլինու բաժակը ձեռքին, Գևորջ հանկարծ
վեր ցատկեց տեղից:

— Եքստրա խմենք մեր Վերդենի հերոս
Խանֆերովի կենացը:

Նոբից զուռնան նվազեց յերկարատև
«տուշը»: Կարճ դադարից հետո Գևորջ շարու-
նակեց:

— Տղե՛րք, ես բաժակով խմենք մեր սի-
րելի Խանֆերովի կենացը:

Գևորջի ձեռքը ճոճաց ոդում. նրա ձայնը
հնչեց ավելի բարձր:

— Թե ինձի կհարցնեք, մեր բանակի մեջ
հեջ ետոր պես հերոս չունինք. Խանֆերով ու
Վեդի... Տեսա՞ք, տղեն ինչիս լաջացրեց
թուրքի մերը:

— Ուռու՛, տո՛ւշ...

Ծանր ու լրջախոհ վոտքի յելավ Հովակը:

— Ճի՛շտ է, պարոնայք, այսպիսի հերոս-
ներ մեր բանակը քիչ ունի: Սակայն և այն-
պես, թույլ տվեք մի ավելորդ անգամ դրվա-
տել նրա իսկական արժանիքը:

Առանձին վողումով Հովակը շարունակեց:

— Լինել անխնա, ահա մեր նշանաբանը,
մեր կուսակցության սրբազան պատգամը: Նո՛ս

իրոք հիմնահատակ ու բնաջինջ արեց թշնամու-
տապտամբ դյսուղերը, հրի ու սրի մատնեց այն
բոլորը, ինչ դեմ եր յեկնում մեր քաջարի բա-
նակի հաղթական արշավին: Վեդիի հաղթա-
նակը մի նոր դրվագ ավելացրեց մեր հերոսա-
մարտի ու գոյամարտի պատմության մեջ:
Կեցցե՛՛ Սանֆերովը, կեցցե՛՛ մեր քաջարի բա-
նակը:

— Տո՛ւշ-տո՛ւշ, ուռռա՛...

Գինու թմրերն իջել եր նրանց դեմքերին:
Քեֆ անողների ձայները աստիճանաբար խըռ-
պտանում էյին: Ճոճվում էյին արբչի ու գլուխ-
ներն, իսկ համբույրներն՝ ել ավելի կրկնա-
պատկվում:

Սեղանի շուրջը տիրում էյին միայն մաս-
նավոր խոսակցութ՜յունները:

Իրար թեախառն, սեղանի մի կողմում
գրույցում էյին դատախազ Ստեփանյանը և
խոխ-զնդապետ Սանֆերովը. Ստեփանյանը
հանդիստ չեր տալիս Սանֆերովին:

— Կույ՛ս՛, ճիշտն ասա, ի՞նչ արիր այն-
քան չալթուկն ու ցորենը: Միթե՞ այդ բոլորը
մենակ մարսեցիր:

— Քեզ պես լավ տղաների հոգուն մեռնիմ,
ինչո՞ւ մենակ:

Սանֆերովի գլուխը ճոճվում եր ժամա-
ցույցի սլաքի պես, իսկ զուռնայի ձայնակ-
ցությամբ խմբապետ Գեորգը շարունակում
եր իր խաղաղ յերգը:

«Որ եղել է, որ եղել է,—

ճերմակ Համոն խելոել ե...»:

Հյուբանոցի ծառան շտապ մոտեցավ Գևորին ու հայտնեց.

— Պարո՛ն խմբապետ, կամխարն ասքմա— կարալ չեմ գա, չունքի ինձ մոտ ել քեֆ կա, պարլամենտի անդամնին ու Վրաստանի կոմխարը կշտիս են. ասում ա, թե ուզում են թող իրանք դան:

Գևորը դադարեց յերգելուց:

Գինու շշերն ու բաժակները ցնցվեցին. Գևորի բռունցքը դայրույթով իջավ սեղանին:

— Դե՛հ ոադ, իչչո՛ւ ձադ...

Շառադունեց Գևորը. նա արնակալած աչքերն սլտաեց սեղանի շուրջն ու հանկարծ վեր թռավ տեղից: Նրա ձայնը կերկերաց:

— Ինձի խմբապետ Գևոր չըսեն, թե յեա ենոր հարը չանիծեմ:

Գևորը մի վայրի թառանչ արձակեց ու բազեյի մադիլների պես ճանդերը փռեց սեղանին: Սփռոցի հետ զընդոցով դեպին թափվեցին՝ բաժակները, դինու լի շշերն ու ամսները:

— Գևորդ ջա՛ն, ինձի թաղես, Գևորդ ջա՛ն, հողուդ սատկեմ...

Անողուտ եր տղաների հորդորը:

Գևորի վայրի թառանչը արձագանքում եր հեռուներում ու ամենի սաստկացնում շների դիչերային կաղկանձը:

Հյուբանոցի ծառան քնաթաթախ աչքերը

Հատեի եր Գեորգին ու ապուշ կանգնել դատարկ սեղանի առջև:

Շատան Հանկարծ մի անսովոր ճիչ արձակեց ու կանգնած տեղում յերեքաց: Գեորգի ձեռքը նսնոսաց ու ապտակի մի ուժգին հարված իջավ նրա դեմքին:

— Գեոր Զա՛ն, Գեոր Զա՛ն:

Գեորը միայն իրենն եր կրկնում:

— Ինձ խմբապետ Գեոր չըսեն, թե յես ե-
նոր հարը չանիծեմ:

Գեորն այլևս վռչինչ չեր հիշում: Նրա կիսարաց աչքերը և հաստ չթունքները դող-
դողում էյին: Մատուղերի մի քանի սղալին
կրակոցի հետ, նա նորից մի թառանչ արձա-
կեց ու ծանրացած գլուխը դրեց մազուերի և
արմունկների վրա:

Շատ չանցած, նա կրկին վեր ցատկեց տե-
ղից ու արյունակալած աչքերը պտտեց սեղանի
շուրջը:

— Ռախի, չուտ սախի տվեք...

Գեորդը դատարկեց սղու լի չիչն տաանց
աչքերը նայելու:

— Վա՛յ, վա՛յ...

Աստիճանների վրա մի սուր ճիչ բարձրա-
ցավ: Ողու դատարկ չիչը մխրճվեց մուրացիկ-
ներից մեկի դեմքին:

— Անուշ եղավ, Գեոր Զան, անո՛ւշ: Ա-
նո՛ւշ, տո՛ւշ, տո՛ւշ...

Զուռնայի տկանջ խլացնող ձայնն այս ան-
գամ թնդաց ավելի յերկար:

Ավելի համեստ եր անցնում քեֆը հյուրանոցի վերջին սենյակում: Դեմքերն ու առարկաները խարխափում եյին ծխախոտի և թիթեղյա վառարանի ծխի մեջ: Դեպի ձորը նայող սենյակի միակ լուսամուտը քրտնել եր: Ապակիներին քաշած հին լրագրների վրա նստել եր ամիսների գորշությունը և դեղնությունը: Իսկ ցերեկներն այդ թղթերի վրա նույնիսկ նշմարվում եյին ճանճերի ասեղնապտույտ հետքերը:

Նավթի հասարակ ճրագը բարակ շղթայով կախված եր առաստաղից: Նա հաճախ ճռճվում եր, յերբ սենյակում բարձրանում եյին՝ աղմուկը գարմոշկայի ու յերգի ձայնը: Ժանգից կերված շղթայի վրա բազմել ե հինավուրց փռչին, իսկ սարդը վաղուց հյուսել եր այնտեղ իր վոստոյանը: Թիթեղյա լուսամուտի խանգարում եր ճրագի լույսը թափանցել այնտեղ, ուր ազատ չարժվում եր սենյակի թանձր ծուխը:

Մշտապես ճռճվող ու ճռճուան յերկու թախտերի արանքում՝ հաղիվ եր տեղավորվել փոքրիկ սեղանը: Ուտելիքներն, ափսեներն ու դինու շշերը ծածկել եյին խառնի խուռն սեղանի ամբողջ յերեսը: Իսկ դեպի դուռը տանող սենյակի անկյունում գինու զատարկ շշերը շարվել եյին զորասյունի պես:

Վաղ յերեկոյից սկսվել եր կերուխումը, սակայն քեֆ անողների դեմքերին նկատելի չեղ դինու թմբիրը:

Թախտերից մեկի վրա նստել ելին՝ ընկեր
լեռնոյն՝ Կալբրյուրոյից, բանվոր Վաղարշը՝
Արմենիոսից, իսկ հանդիպակ թախտին՝ լուս
ու մտադրադ՝ Լուսիա բոլշևիկյան կոմիտեյի
քարտուղար Արսենը և մեքենավար Յեղիշեն:

Ամեն անգամ, յերբ դադարում եր յերդը և
լուսում դարձնական՝ Լեռնը յրջախոհ հայացքը
մեխում եր գիմաղինների վրա ու շարունակում
խոսքը:

— Այսպէս, ուրեմն, ընկերներ, ձեր առաջին
ու հիմնական սխալն այն է, վոր դուք կուսակ
ցական աշխատանքը հիմնականում փոխարինել
եք դեմոստոյոյով:

Դանդաղ ու համառորեն իջնում ելին Լեռ
նի բառերը. սենյակը լսում եր քարացած լուս
թյամբ:

— Ձեր յերկրորդ սխալն ել այն է վոր
դուք վորոշել եք Լուսում հեղաշրջում կատա
րել՝ առանց հաշիւի առնելու, տվյալ մոմեն
տում, արտաքին քաղաքական պայմանները:
Ահա մեր հանձնաժողովի յեզրակացությունը՝
ձեր հիմնական սխալների մասին:

Լեռնը մի պահ լռեց ու սպասողական հա
յացքը դամեց Արսենի վրա:

Վաղարշը նստած տեղից բացի չէր լուս
մուտի ապակին:

Սխալը դուռն մտա մեկ անգամ
շտապ ներս մտաւ սենյակ:

— Ընկեր Սխալ, բարե յեղիք, աշխատե՛ք:

վերցնել, — դիմեց Վաղարշը և հեղնանքով ա-
վելացրեց, — միայն տես-չհարբես:

Սիսակը ժպտաց. նա գին:ժորականին հա-
տուկ ճարակուլությամբ յերկարածիտ կոշիկներէ
կրունկները դիտմամբ իրար զարկեց, ապա սե-
ղանից վերցրեց յերկու լի շիշն ու անխոս դուրս
յեկավ սենյակից:

— Տե՛ս, գինու հետ չէրն ել դեն չածես:
Սիսակի հետքից նախկին հեղնանքով բացա-
կանչեց Վաղարշը:

Արսենը լուռ ու մտախոհ ավելի յեր սեղմ-
վել տեղում: Նա յեղջուրավոր ակնոցների
միջից անվերջ թարթում եր աչքերն ու ամեն
անգամ դյուրագոգիւ մատներով սղում փոք-
րիկ ու սրածայր միրուքը, խկ ամենից հաճախ
եւ՝ գլխի յերկար ու ցրիւ մազերը հետ եր
դցում ճակատից:

— Բայց չե՞ մոր, — առանձին շեշտով սկսեց
իբ խոսքը Արսենը. — ներկայումս Հայաստանը
դրադված ե թյուրքիայի հետ պատերազմով,
խկ Վրաստանը դռնւում ե ըուչիկյան Սղըր-
բեջանի անմիջական հարեանուլթյան մեջ, ու-
րեմն յերկու կողմից ել անլտանդ ե Լոռին:

— Բոլորովին ել չե, — նախկին սառնու-
թյամբ շարունակեց Լեոնը — մենչիկիյան
Վրաստանը, ոգտւելով Հայաստանի ներկա
փեճակից, Լոռին խաղաղացնելու պատրվակով
անմիջապես կդրավի այն:

— Ճի՛շտ ե, — շնջաց մեքենավար Յեղիշեն
ու գլուխը կամացուկ հենեց արմունկներին:

—Ահա՛ թե ինչու,— շարունակեց Լևոնը,—
մենք առաջժամ գրադված ենք Աղբրեճանում
գլխավորապես հեղափոխական կարգն ամրաց-
նելու և հակահեղափոխության մնացորդներն
արմատախիլ անելու գործով, իսկ Հայաստա-
նում՝ մեր ամբողջ աշխատանքը ներկայումս
ընթանում է մոտակա հեղաշրջումը գլխավորե-
լու ուղղությամբ:

Պատշգամբում Սիսակն յերեք անգամ հա-
պաց ու յերկու հետ ել դուռը բաղխեց:

Խուռական դարձողիան խաղաց Յեղիշէյի
ձեռքերում, իսկ Արսենը բարձրաձայն զլեց
«Յասուց ուներ, կնդուց ուներ...» յերգը: Դո-
ւորի դեմքերին իջավ մի ակամա ժպիտ, գինու
բաժակներն իրար առան չըխկոցով. իսկ Վա-
ղարչը վռափի կանգնեց՝ բաժակը ձեռքին,
նոճվելով:

Սիսակը լուռ սեղմվել էր պատշգամբից
դեպի ցած տանող աստիճանների ճաղերին ու
զլուխը կախել բակի մթության մեջ:

Ներքե— բակում շարժվում եյին յերկու
մարդկային ստվերներ: Նրանց ձայնն աստիճա-
նարար մոտենում էր ու ավելի լսելի դառնում:

— Սուս, լսո՞ւմ ես,— շինջաց նրանցից ա-
ռաջինը:

— «Մեծ մաման» են յերգում, Ղուկաս,—
պատասխանեց յերկրորդը:

— Բոլորովին հավատալի չի գալիս, վոր
այդ սրիկաները ժողովը հյուրանոցում նշանա-
կած լինեն:

— Յես ել եմ կարծում: Մեր Սիսակը քի-
առաջ լուր բերեց, ի՞նչ հյուրանոցում կասկա-
ծելի մարդիկ չկան:

— Յես միայն այսքան կասեմ, — չնչաց նո-
րից առաջինը, — ու թե կուզես գրադ ե ել կը-
գամ, ի՞նչ եղանակիտաններն ես անդամ ել գըլ-
խըներին ոյին են խաղացել և խակապես ժողո-
վը նշանակել Ուղտնլարում:

— Այտղա, — պատասխանեց յերկրորդը, —
բա հո հիմար չե՞ն, ի՞նչ հյուրանոցում ժողով
նշանակեն. դա խիլի խելքի մոտ բան է:

Հետու մթության մեջ յերկար բն տա-
րածվեց սուլոցի ձայնը:

— Դե՛հ, դնանք, մեզ են կանչում, սատա-
նայական բան և, ո՞վ գիտե, թերևս հետքը
դտնվել և:

— Դուկա՛ս, բա Սիսակին ձայն չտա՞նք:

— Ձի՛ ուղի, թող մնա այստեղ, կարող և
միլպետը բարկանալ:

Սիսակը պատուհանի տակ նորից մեկ ան-
գամ հազաց ու յերկու անգամ ել բաղխեց լու-
սամուտի ապակին:

Դադարեց դարձողական և լռեց «մամայի»
յերգը:

Կարճ լուսթյունից հետո Լևոնը շարունա-
կեց:

— Փոխանակ կուսակցական ղեկավարու-
թյունը գյուղըջիջներում ուժեղացնելու և
գաղթականության տարերային շարժումը
հեղափոխական հունի մեջ դնելու...

— դրա փոխարեն, — վրա բերեց զաջուր-
թով Վաղարշը, — վերջերքս պրավալը պրա-
վալի հետեից և տեղի ունենում: Հազիվ ելինք
կարգի բերել «Լոռվա Գյուղացիական Ձայնի»
տարածումը — խայտառակ կեքպով տապալե-
ցին, իսկ Ուզունլարի բջիջը՝ յերեկ միայն
ամբողջ կազմով ձերբակալվեց:

Ծանր հուզմունքից դողում եր Արսենի սառ-
րին շրթունքը. յերկար մաղերն ընկել եյին նրա
նակատին՝ անկարգ ու խրիվ:

— Ճի՛շտ և ձեր նկատողությունը, — պա-
տասխանեց Արսենը դողդոջ ձայնով, — մեր
վերջին անհաջողությունների մասին:

Նրա ձայնն աննկատելիորեն ու աստիճա-
նաբար բարկության եր փոխվում:

— Սակայն թույլ տվե՛ք ասել, վո՛ր մեր
կոմիտեն՝ գեմստվոյի աշխատանքների նկատ-
մամբ ձեր տեսակետը չի բաժանում:

Դիմադժերի անհանգիստ խաղը ցույց եր
տալիս Արսենի անչափ դրդուլածությունը:

— Մի՛՛ք մոռանա, — կարճ դադարից հետո
Արսենը շարունակեց նախկին գրգիռով, — վո՛ր
նույն գեմստվոյն, վո՛րի մասին դուք այնքան
թյուր կարծիք ունիք, հենց նույն գեմստվոյն
եր, վո՛ր իր վերջին համադրումարում ընտրեց
Լոռվա Գործադիր կոմիտե՝ շրջանի բոլոր հե-
ղափոխական տարրերից և վորոշում հանեց՝
հայտարարել Լոռում խորհրդային իշխանու-
թյուն: Մենք պարտավոր ենք այդ վորոշումը
կատարել և շարժումը ղեկավարել: Ահա և
ժողովի վորոշումը:

— Յես ել եմ կարծում: Մեր Սիսակը քիչ առաջ լուր բերեց, վոր հյուրանոցում կասկածելի մարդիկ չկան:

— Յես միայն այսքան կասեմ, — չնչնաց նորից առաջինը, — ու թե կուզես գրադ ե ել կրգամ, վոր եղ անպիտաններն ես անդամ ել գլխորներիս ոյին են խաղացել և խկապես ժողովը նշանակել Ուղղունլարում:

— Այ տղա, — պատասխանեց յերկրորդը, — բա հո հիմար չե՞ն, վոր հյուրանոցում ժողով նշանակեն. դա իսկի խելքի մոտ բան ե':

Հեռու մթության մեջ յերկար՝ բեն տարածվեց սուլոցի ձայնը:

— Դե՛հ, զնանք, մեղ են կանչում, սատանայական բան և, ո՞վ գիտե, թերևս հետքը դռնով ել ե:

— Ղուկա՛ս, բա Սիսակին ձայն չտա՞նք:

— Ձի՛ ուղի, թող մնա այստեղ, կարող ե ձիւպետը բարկանալ:

Սիսակը պատուհանի տակ նորից մեկ անգամ հազաց ու յերկու անգամ ել բաղխեց լուսամուտի տպակին:

Դադարից դարձողական և լռեց «մամայլ» յերգը:

Կարճ լուսթյունից հետո Լևոնը շարունակեց:

— Փոխանակ կուսակցական ղեկավարությունը գյուղը ջինքում ուժեղացնելու և գաղթականության տարերային շարժումը հեղափոխական հունի մեջ դնելու...

— դրա փոխարեն, — վրա բերեց զայն թով Կաղարչը, — վերջերքս պրավալը պրավալի հետեից և տեղի ունենում: Հազիվ եյինք կարդի բերել «Լոռվա Գյուղացիական Ձայնի» տարածումը — խայտառակ կերպով տապալեցին, իսկ Ուղունշարի բջիջը՝ յերեկ միայն ամբողջ կաղմով ձեռքակալվեց:

Ծանր հուզմունքից դողում եր Արսենի ստորին շրթունքը. յերկար մազերն ընկել եյին նրա հակատին՝ անկարգ ու խրիվ:

— Ճի՛շտ և ձեր նկատողությունը, — պատասխանեց Արսենը դողդոջ ձայնով, — մեր վերջին անհաջողությունների մասին:

Նրա ձայնն աննկատելիորեն ու աստիճանաբար բարկության եր փոխվում:

— Սակայն թույլ տվեք ասել, վոր մեր կոմիտեն՝ գեմատվոյի աշխատանքների նկատմամբ ձեր տեսակետը չի բաժանում:

Դիմադների անհանգիստ խաղը ցույց եր տալիս Արսենի անչափ դրդուլածությունը:

— Մի՛ք մոռանա, — կարճ դադարից հետո Արսենը շարունակեց նախկին գրգիռով, — վոր նույն գեմատվոն, վորի մասին դուք այնքան թյուր կարծիք ունիք, հենց նույն գեմատվոն եր, վոր իր վերջին համադրումարում ընտրեց Լոռվա Գործադիր Կոմիտե՝ շրջանի բոլոր հեղափոխական տարրերից և վորոշում հանեց՝ հայտարարել Լոռում խորհրդային իշխանություն: Մենք պարտավոր ենք այդ վորոշումը կատարել և շարժումը ղեկավարել: Ահա և ժողովի վորոշումը:

Արսենը ծոցից հանեց արձանադրության
թերթը և լուռ մեկնեց Լեոնին:

Դուռն առանց նախազգուշացման բացվեց
ու ներս մտաւ հյուրանոցի ծառան:

Շփոթված գեմքերը գետին առան, իսկ
Արսենի ձեռքը մնաց անշարժ ու սեղանին հե-
տոք:

— Աղա, ե՞լի գինի բերեմ:

Ծառան մի խուզարկու հայացք գցեց սե-
ղանի շուրջն ու աչքերը մեխեց արձանադրու-
թյան վրա:

— Բե՛ր, — կարգադրեց Վաղարշը գայրույ-
թով:

— Աղա, ելի՞ երկու բուտիլկա:

— Այո, յերկու բուտիլկա:

Ծառան հայացքը չեւ հեռացնում արձա-
նադրությունից, նրա աչքերում փայլեց ար-
տաստվոր ուրախությունը:

Լեոնը ձեռքով զգուշորեն ծածկեց արձա-
նադրությունը. սենյակը լուռ եր:

Ծառան նորից հարցրեց:

— Աղա, ելի՞ ևն կարմրից:

— Ասացի այո՛, ել քանի զահլա տանես, —
պատասխանեց բարկությամբ Վաղարշը՝ ձեռ-
քերը բռնեց և դարձնելով:

— Լավ, աղա, ել խի յես բարկանո՞ւմ:

Ծառան լռելյայն դուրս յեկավ սենյակից:

Հայացքներն իրար առան խորհրդավոր
լուծությամբ: Սենյակում իջավ կասկածն ու մո-
ռալուտ վտանգի հնարավորությունը: Յեղիշը

վեր ցատկեց անդից ու տյալլված բացական-
չեց:

— Ո՞ւր կորալ են անախտան Սիսակը:

Սիսակը սենյակում արդարանում եր:

— Ներքե թաղադան մարդու մի ստվեր ե-
րեաց, բնդի եյի մտիկ անում, բան չկա, ծա-
ռայից վախել միք, յես բատի յեմ:

Փոքր անց, յերր սենյակը նորից խաղաղ-
վեց: Լեռնը շարունակեց:

— Այն ժամանակ, մենք ստիպված ենք
ձեր կոմիտեն ցրված համարել:

— Այդ ձեր իրավունքն է, — դժկամությամբ
չնշաց Արսենը և նստած տեղում իրեն տվելի
համարեց:

— Իսկ դու, Յեղի՞:

— Յես կողմնակից եմ կուսակցության
դժին, յես յենթարկվում եմ ձեր վերոշմանը:

— Այդ դեպքում, Յեղիչ, — հարեց Լեռ-
նը, — նախքան նոր քարտուղարի ընտրությու-
նը, վերջինիս պարտականությունների կատա-
րումը քեզ ենք հանձնարարում:

Ապա դառնալով դեպի Արսենը՝ շարունա-
կեց. — Իսկ դու, Արսեն, գործերդ հանձնիր Ի
անմիջապես ուղևորվիր Թիֆլիս՝ կալբյու-
րոյի տրամադրության տակ:

Սիսակը նորից բաղխեց պատուհանն, այս
անգամ ավելի յերկար ու ավելի համառ:

Բոլորը վրտքի յելան: Բառերի տեղ լուս-
աչքերը խոսեցին: Պատշգամբի հետին դռնից
նրանք մեկիկ-մեկիկ ցած իջան ու Սեզվի ավիե-

բով անհայտացան Հագվա ձորերի մթության մեջ:

Պատշգամբի աստիճաններից Սիսակը շնչապատառ կանչում էր:

— Բռնեցե՛ք, բռնեցե՛ք...

— Շո՛ւտ ասա, ո՞ւր փախան այն սրիկա-ները:

Պատշգամբի աստիճանների մոտ, միլպե-տը, զայրույթից շուրթերը կրծելով, հարց-նում էր Սիսակից:

— Հրեն դժբա դենը...

Սիսակը ձեռքն ուղղեց մթության մեջ ու շտապ ավելացրեց:

— Դե՛հ, յեգին, հասեք յետնիցս:

— Պատրա՛ստ— հրամայեց միլպետը «տղա ներին»:

— Պարոն նաչալնիկ, յես ել գա՛մ,— շնչաց հյուրանոցի ծառան:

— Վո՛չ:

Մթության մեջ «տղաների» խումբը շարժ-վեց դեպի Ալլահվերդի տանող յերկաթգծի ուղղությամբ:

Հյուրանոցի պատշգամբում քեֆը դեռ շա-րունակվում էր:

Սեղանը նորից լիքն էր գինով և բոլոր տե-սակի ուտելիքներով. խորովածի հոտն ավելի յեր բուրում: Դադարել էին ընդհանուր կե-նացները: Հովակը գլուխը հենել էր կրծքին

ուռնուկերից ծանր թնչոց երարձակում, իսկ Գեորգը շարունակում երթի տակ մոմուս իր սովորական յերդը.

«Որ եղել ե, որ եղել ե...

Խանթերովն աջ ձեռքը դեկ եր Ստեփանյանի ուսին ու միալար կրկնում էր.

— Տղի տե՛ղ ե, տղի տե՛ղ. բա մեր Գեորգը Ձանդերասարի ենքան վոսկիները մենակ չմարսե՞ց:

Աղաղաղների անախորժ ծուղրուղուն, չների յերկարաչունչ կաղկանձներն արձագանքում եյին հեռուներում:

— Դե՛հ, վոր բանն եղտեղ հասավ, — նա նորից դիմեց Ստեփանյանին, — այժմ դու աստ տեսնեմ. բա դու և Հովակն Աղբարայի ենքան թալանը մենակ չմարսեցի՞ք...

Ստեփանյանը լուռ եր ու միայն գլուխն եր շարժում:

— Տո՛, շատ լավ ել արիք. տղի տե՛ղ ե, տղի տե՛ղ:

Նա աչքերը հանկարծ հարեց տարածության մեջ և ամսոսանքի խորին թախիժով բացականչեց:

— Ֆանտազիա՛ — Քուրդոզլի՛... Ի՞նչ ուրեր եյին, Ստեփանյան. հեյ դիտի հա՛...

Չուռնաչիները փոխել եյին յերդի յեղանակը և այժմ Մաղմանովի դովքն եյին յերդում:

«Յե՛կ, յե՛կ, յե՛կ, մեկ ել տեսնիմ...»:

Ներքե՛ն՝ պատշգամբի տակ՝ խոնավ գետինն անշափ բեռնված ությունից տնջում եր: Բազմությունը կծկի պես իրար եր սեղմվել:

Պատշգամբից իջնող աղոտ լույսերի հետ ձյան փաթիլները խաղում եյին վետվետալով: Թիթեռնաթե ձյունը դարձնարձիկ պարով իջնում եր գետին ու ծածկում մարդկանց մարմինները:

Քիչ հեռու՝ Սեղվի ջուրը ծանր վշտոցով դարկվում եր հսկա քարաժայռերին ու չորս կողմը փռում իր խոնավ շունչը:

— Ախպե՛ր ջան, ի՞նչ կեղնի մի քիչ քաշվես:

Զինվորը մի վերջին ճիշդ գործ դրեց ու սղառոր աչքերը դեցեց բազմության վրա: Գուհատ ու անշարժ նա արձանացել եր տեղում:

Միայն նուրբ ոնգերի յերբեմնակի շարժումները ցույց եյին տալիս, վոր նա դեռ չնչում ե: Նա վիրավոր ձեռքը փաթաթել եր շինելի փեշով և ամուր սեղմել կրծքին: Արնաքամ ցավից նրա ատամները կափկալում եյին: Հանկարծ նրա աչքերը մթնեցին: Նա թուփաղոր վայր ընկավ գետին՝ ձյան վրա:

Բազմությունը վռչինչ չզգաց:

Լուսանում եր:

Փչում եր դուռնան տխուր «սահարին»:

Քեֆ անողների խումբն իջել եր պատըշգամբից ու ճոճվելով շարժվում եր դեպի կամուստույց:

Խմբապետ Գևորգը դնում էր յեզթի տա-
ջից. նա ձախ ձեռքով բռնել էր գլխու լի-
շիչն, իսկ աջով մատուղերը: Նրա յետքից խմբի
մյուս անդամները՝ թեքերն իրար սուր գլած՝
որորայով քայլում էյին առաջ:

Հովակիմ Հազիմ էր քարշ տալիս վառքերը:

Թանձր մառախուղը բարձր լեռներից իջել
էր ձորերը: Այգաբացի խաղաղությանը խան-
դարում էր միայն խմբապետ Գևորգի խաղոտ
ձայնը:

— Վա՛հ, վա՛հ, յես ձեր հագունն խառակ
ստակեմ, եսպես ել քեֆ կեղնե՞ր, աղերք...

— Վը՛ղ, վը՛ղ, վը՛ղ...

Մատուղերի հրակոցի ձայնը ձորից ձոր էր
փաղում ու արձագանքում հեռուներում:

— Հովա՛կ, ինձի թաղես, թե ես կենացը
չխմես, — պնդում էր Գևորգը՝ գլխու լի շիշը
նրան մեկնած, — գիտե՛ս ես ինչ կենաց ե, —
փոսկի կենաց, սիրուն կենաց, մեր քաջ Սեպու-
հի կենացը:

Հովակիմ քայլում էր անդդա և շնորհիվ մի-
այն նրա, վոր ամբողջովին կախ էր ընկել ըն-
կերների թեքերից:

Անդրդվելի յեր Գևորգ. նա հարբածին
միայն հատուկ համառությամբ իրենն էր
կրկնում:

— Հովա՛կ, քեզի կըսեմ թարլե, — մառ-
դերը մոտեցնելով նրա քունքին, — տեսնի՞ս կը,
տասնոցը փորդ կպարպեմ:

Հովակի կուրծքը հանկարծ ներս սեղմվեց.

նրա ղեկավարից ու բերնից դուրս խաւժեց դար-
չահոտ շփոթը:

— Բարայի՛դ դյոռնա... .

Գեորգը քթի տակ մըթմըթաց ու արագորեն
հետ քաշվեց:

Դադարել եր ձյունը: Արևի ցուրտ ճառա-
պայթները ժլատորեն ընկել էյին լեռների
րարձք կատարներին: Ձյան փոքիկ հատիկները
հեռվից պսպղում էյին աչք կուրացնող փայ-
լով, իսկ վռտքերի տակ՝ փխրվում անդոր ու
միապաղաղ ճռոցոցով:

Խիստ սառնամանիքը՝ մարդկանց հոն-
քերի ու բեխերի վրա՝ ամալդամի պես ծած-
կում եր սպիտակ յեղյամով, իսկ վաղորդյան
ցուրտը՝ թրի պես կտրում ու անդգա եր դարձ-
նում ականջ ու քիթ:

Գաղթականական խմբերն արդեն շարժման
մեջ էյին: Հյուրանոցի պատշգամբի տակ յե-
ղած բազմությունն ևս դուրս եր նետվել իր
թաղստոցից:

Վերավոր զինվորն ու մի մանուկ միայն
հնացել էյին անշարժ ու կառչել գետնին:

Անցել էյին դործի նաև խնամատարու-
թյան մինիստրության տեղի աշխատակիցնե-
րը:

— Արա՛ Ստեփան, ես քանին ելա՞մ,—
հարցնում եր դիահավաքներից մեկն իր ընկե-
րոջ:

— Տասը, Գիքոր ջան, տասը. հըլա են-
դդամ կան ստանցու տակին: Դե՛հ, յեղին:

ԲԱՏՈՆՈ ՎԱԼԻԿՈՆ

Որվա հերոսն եր՝ մենչեկէյան վրաստանի լիազոր ներկայացուցիչը Լուսիա Չեզոք զոտում:

Վաղ առավոտից՝ դյուղացիները և մանավանդ զաղթականների ստվար բազմությունը շարժվում եր դեպի Ալլահվերդի՝ Թիֆլիս մեկնելու թույլտվություն խնդրելու համար:

Մարզկալին՝ հոսանքն ալիք-ալիք զարնրվում եր անհաղթելի պատվարի— կոմիսարիատի աստիճաններին ու անհուսորեն ցրիվ դալիս պատշգամբի տակ, առվի յեզերքին, հրապարակում, լցնելով ձորերն անասելի ժխորով:

Սպասումներն ու յերկար հերթերը դառել էյին սովորական յերեույթ: Գլուխների անհանգիստ ծովը՝ սպիտակ ֆոնի վրա՝ յերերվում եր ու ճոճվում մինչև ուշ յերեկո:

Փռքրիկ հրապարակը դղրդում եր զանազան բարբառներից: Խմբակն զրույցների մեջ յոռեցիների ձայներն ավելի բարձր էյին հընչում, ավելի համարձակ:

— Արա՛ Սերգի, բա հսե՞նց ել որենք կըլի-
իրեք որ ա մեր խիզանին ուղտւմ՝ եմ տանեմ
քաղաք դոխառուրի կուշա ու կարեւմ չեմ մի
թղթի կտոր ստանամ:

Ուղունլարցի Սերգին ցրաից կուշ եր յե-
կել կոմիտարիատի պատշգամբի տակ ու սեղ-
մըմէլ պատին: Նա մորթու յերկարածամ փա-
փախն ավելի յեր իջեցրել հոնքերին ու ձեռ-
քերն առել շինելի թեպքերի մեջ:

— Ա՛ա՛յ քու շաշ հալին, — վրա բերեց հեղ-
նանքով Սերգին, — ա՛յ աղա, բա դիտես վո՞չ,
մոր լլար յեզան երեսն ել մտիկ անող չկա:
Են փչացած Իրակլին մի գլուխ են ա ասում-
«Ռաթ մինդա եղենի, կացո, փուլի-ոքրո,
փուլի մայտա»: (Ինչի՞ն ե պետք եղ բոլորը,
այ մարդ, փող-վոսկի, փող բեր):

Լուսեցիների ռնդերից ու բերաններից յեկ-
նող զոլորչին անընդհատ վեր եր բարձրանում:
Սերգին փոխառախ փտաքերն իջեցնում ու
բարձրացնում եր: Ծակ տրեխների արանքից
նրա վտաքի մատները դուրս ելին ցցվել ու
նստել ստոր ձյունի վրա:

— Հա՛, մթամ վոք պրոպուստ տոլին եւ
ա ելի գլուխնիս կը յեղոտովի, — հարեց սանահ-
նեցի Ռհանն առանձին զայրույթով. — եղ
խի՛, մտիդ չի՞: Վոք անցկացած ամսին Թիֆ-
լիսից գալիս՝ Սադախլըվում մեղ չիմ պլուկե-
ցին ու առներիցս վի կալան են մի քանի դըր-
վանքա ճաղն ու յերկու կտոր սապոնը: Թող

եւ չտան, ընչիս եւ պետքն ա՞նդ թափուք
պրոպուստը:

— Բա խուրջինը մտահան արի՞ր,— հեգ-
նանքով նկատեց Սերգին:

Ոհանն աչքերն ավելի խոժոռեց:

— Են ավազակները վերջն եւ ի՞նչ ասած
ըլեն, վոր լավ ըլի: Ասեցին՝ «Ի՞նչ իմանանք,
վոր խուրջինը Թիֆլիսում չի առած, համ եւ
թե եդ խուրջինը կոմիսարի խարջ բան ա»:

Կոմիսարիատի առջևի փոքրիկ հրապարա-
կը միաժամանակ ընդարձակ շուկայի յեր վե-
րածվել: Անասունները, վոսկի դարդարանք-
ները, կապերտներն ու խալիչաները, գինվո-
րական շինելներն ու կոշիկները կաղժում եյին
տուկտրի գլխավոր առարկաները: Աննշան եր
կաթնամթերքների քանակը, ավելի սակավ
հացամթերքները: Տիրող ժխորի մեջ ամենից
ուժեղ զնդում եյին ալեքսոլցիկների կանչերը:

— Քելե՛ն-քելե՛ն ճաղը պարպալ, համով,
հոտով ճաղը սրարպալ:

— Ախպեր, ուսկե՞ կուտան սա տեղ անցա-
թուղթը,— նորեկներից մեկն այսպես գլմեց
Մերգինն ու սպասողական հայացքը հարեց նրա
դեմքին:

Սերգին ձեռքի նշանով ցույց տվեց կոմի-
սարիատի շենքն ու նրա հետքից հեղնորեն
չչնչաց:

— Պոլսեն եկած ե:

Կարճ լուսթյունից հետո Ոհանը նորից
հարցրեց:

— Արա՛ Սերգի, հըլա մի պատմի տենունք
են Վարդումանց Յեզորի գլուխն եղ ի՞նչ ոյն
ա յեկել:

— Ել ենենց ոյի՛ն, — հարեց Սերգին պա-
րանոցը շինելի վանոցի մեջ ավելի սեղմելով:

— Անցկացած ոքն են խեղճ քյասիրի տնից՝
տակի խալիչեն, առջարն ու կթի կովը մի յաշ
քչեցի՛ն — տարան, մթամ թե թաղավորական
խարջը տվել չի:

— Այ տղա, բա եղ վո՞նց. — ամեն կող-
մից տեղացին անհամբեր հարցերը:

— Մեր Յեզորը ջիղ քարը քալեց. ել ես
տվաղակ Վալիկոյի կուշտը գնաց, ել են Հա-
յաստանի փչացած կոմիտարի կուշտ, կարա-
ցավ վոչ դործն իրուց անի. ասենք, ի՞նչ ել
կարար անի, քանի վոր մեկի պոչը՝ մեկելի
տակին ա:

— Յես բնդեղ եյի, վոր պրիստով Ղարա-
դյոզովի չափարնին եկան ու նաչարից խարջն
տուան, — վրա բերեց մի դյուշայի, — համա
ի՞նչ կարաս անի, ո՞ւմ կարաս դանդառվի,
վոր խարջը տված է: Բա բսե՞նց ել անտերու-
թին կրի. բսե՞նց ել կառավարութիւն. որը
դերեկով դան խարջն առնուն ու հետո՝ ճատ-
կազ, շենի ճիրի մե» (տտկազ, քո հոգուն մա-
տաղ): Այ բրիչակ բլի ու քարը քալի եսթա-
յուր որենքն ել ու ես տեսակ կառավարու-
թյունը:

Հասարակության շարքերն իրար անցան.
ամեն կողմից տարածվեց.

— Ամխանակո՛ւ Իրակլի, ամխանակո՛ւ Իրակլի:

Կոմիսարի քարտուղար՝ Իրակլի Պետրովիչն անուշադիր բոլոր դիմումներին՝ արագ քայլերն ուղղեց դեպի դրասենյակ, հետքից միայն կրկնելով.

— Завтра, завтра

Կարճ դադարից յետո՞ւ Սերգին չարունակեց:

— Իսկ ինչ Հայաստանի են ամաղակներն են անում, աստված թափի— քաղատի: Մերքի որն ելի են փչացած Ղարադյոզովն իր տղերանոցի հետ դալիս ա վերի դեղն ու ասում. «Նս սհաթիս պետք ա ձեր դեղի բալչեիկներուն մեյդան հանեք, թե չե ես ա գեղը քաշ ու քանդեմ անում»: Դեհ գիտեք ելի, խալխի տեղը մի խլի նեղն ա ընդնում: Վերջը դուխանիդ ինչ ցաղացնիմ, գեղի քյոխվեն ի՛նչ անի, վոր լավ ըլի: Նն սըհաթին գեղամիջի քյասիր-քյուսուրից թովջի ա անում՝ գինի, ել արաղ, ել գառն ու մի մենձ քեֆ սարքում, մթամ, թե կարենա են ամաղակի սիրտը շահի: Քեֆի խորակն ել յեփեղու համար կանչում ա Մազթաղին:

— Արա, եդ վոր Մազթաղին, — նորից տեղացին անհամբեր հարցերը:

Սերգին մի պահ ընդհատեց պատմությունն ու շինելի դրպանից հանեց մախորկայի քոակը: Նա, յերբ դրպաններն յերկար քրքրելուց հետո, թղթի կտոր չգտալ դլանը վոլորեղու, դիմեց ներկա յեղողներին:

— Տղերք, ո՞վ ունի ձեզանից մի իւրիւ
թուղթ:

Մեկնած լրագրի խոշոր թերթից, Սերգէն
կտրեց թղթի մի կտոր ու մնացյալը ծաւեց ու
ղղուշորեն դրեց գրպանի:

Մի քանի անգամ իրար յետքից ծխելուց
հետո, նա կրկին շարունակեց:

— Են ելի— Արեւատանց Մադթաղին, վոր
հշանածին հերու բոլշէիկութենում բռնեցին ու
դեղից մի բաշ քշեցին տարան:

— Յեղո՞:

— Յեղո ել են, վոր դու մի ասի, եղ վիշա-
ցած Ղարադյոզովն աչքն ա ունենում եղ կնդա
վրա ու դրա համար ել քյոխովին ես բանն ա-
ռաջուց բըսբարած ա ըլում:

— Յեղո՞, յեղո՞...

— Ել ի՞նչ յեղո. դուչմանդ են ոքին չը-
իւր. ինչ են կընդա հալն եր:

Նա ձայնը հանկաքծ իջեցրեց ու կամացուկ
շնչաց:

— Յերկու որովա վրա են նաչար կնիկը ձեր
շարը տարալ:

— Աննաժո՛ւս, ավաղա՛կ...

Հորդացած զայրութիւն յերկարորեն տա-
րածիկեց լուսեցիներէ շարքերում:

Շուկայում տիրող աղմուկը, դանազան
սպրանքների դռվքն ու կանչերը քանի դնում
սովելի եյին սաստկանում:

— Գոմչի մածոն, կատոյը հինգ մանեթ,
դե՛հ, յեղին հա՛, պրծալ:

Իսկ ամենից ուժեղ կրկին շարունակվում էր
դրնդալ արեքսոլցիների կանչերը:

— Քեւեն—քեւեն. ճաղը սլարսլալ, համով—
հոտով ճաղը սլարսլալ:

Սանահնեցի Ոհանն անդուսող կատաղու—
թյամբ վրա բերեց.

— Արա, բա գեղը նամուր ծախել ե՞ր.
թե մեռած ե՞ր:

— Խի եր մեռած,— հարեց Սերգին,—
սըրխտավի տղերանցից յերկուսին սպանեցին
ու մինչև հիմի ել գեղի տղերքը սարերում յա—
նտ—յանա են ման դալիս:

— Կոմիսա՛րը, կոմիսա՛րը...

Շարժվեց բաղմությունն ու նորից դեմ ա—
ռալ կոմիսարիատի աստիճաններին:

Բատոնո Վալիկոն՝ ձեռքին փոքրիկ ձեռ—
նափայտը խաղացնելով ու քթի տակ վրացերեն
ինչ վոր յերդ մոմուալով, անցավ բաղմության
միջից՝ սովորական ժպիտը դեմքին:

Նա աստիճանների մոտ մի բոպե միայն
կանգ առավ, յերբ խմբապետ Գեորն յուրա—
յինների հետ նրա առաջն յելավ:

Բատոնո Վալիկոն սիրայիւր ժպտաց ու յեր—
կարորեն թոթվեց նրա ձեռքը. կարճ խոսակ—
ցությունից հետո, նա ձեռնափայտով սկսեց
բնդունարանի դուռը ցույց տալ ու իրար հե—
տևից կրկնել.

— Что вы, что вы покалуйте, поминайте,
господа, заходите.

Նրանք աստիճաններով արագ վեր բարձրացան: Բատոնո Վալիկոն՝ նրանց առաջինը ներս թողեց ընդունարան, իսկ ինքը մի փոքր հետ դալով, պատշգամբի ճաղերի մոտից բարձրաձայն կարգադրեց.

— Сегодня према нет. расхождение . . .

Այդպիսի կարգադրություններն այնքան էյին սովորական դառել, վոր բաղմությունը վոչ մի փորձ չարեց տեղից շարժվելու:

Կոմիսարն եր իշխան Վլադիմիր Գերմանովիչ Վաչնաձեն, կամ տեղացիների կոչումով «բատոնո Վալիկոն»: Վրացական չերկեցկան, մինչ աչքերն իջնող բուխարե փափախն, առջևից կախված արծաթապատ սուրն ու յերկարավիզ մետախները—փայլուն կրկնակոշիկների մեջ, ահա նրա արտաքինը:

Իրակլի Պետրովիչ Թոխձեն՝ կոմիսարի անձնական քարտուղաբը՝ դանդի ճայնի վրա քայլերն ուղղեց դեպի նրա տոանձնատեղյակ՝ Կոան տալն տուած թղթերի կապուկը:

Գյուղացիները նրան «Ամխամուսեո Իրակլի» էյին կոչում: Նա իր կյանքի խոշոր մասնանց եր կացրել կառավարական դանադան հիմնարկներում պաշտոնավարելով: Անցյալում նա միայն 15 տարի աշխատել եր Թիֆլիսի նախկին շրջանային դատարանում— իբրև «Հատուկ և կարևոր գործերի» բաժնի վարիչ: Նա իր «անխոնջ» ծառայության համար արժանացել

Եր «Աննայի շքանշանի» և «Նաղովորնի սովե-
տիկ»-ի կոչման:

Նրա դեմքի արտահայտությունը միշտ
սառն էր ու մոռյալ: աչքերի խորամանկ շոր-
ժումները կարծես միայն այս եյին ասում.

— Не проведешь, брат

Շատ քիչ կշատահեր, վոր առանց ամխա-
նակն Իրակլիի հետ նախորոք տեսակցելու,
վորեւե մեկն անմիջապես դիմեր կոմիսարին,
մանավանդ գյուղացիներից: Բոլորը միարե-
րան այն եյին ասում— «յեթե Իրակլին ուղե-
նա— մնացածը դատարկ բան ա»:

— Լսում եմ ձերդ վսեմափայլություն:

Ներս մտնելով Իրակլի Պետրովիչը դիմեց
կոմիսարին, նախորոք խոնարհ գլուխ իջեցնե-
լով՝ համապատասխան իրեն պաշտոնի վայել-
չության:

— Ի՞նչ կա զեկուցման համար, բեր նա-
յեմ:

Բատոնո Վալիկոն՝ մեջքը ծուլորեւ հենեց
բողկաթուին ու ծխախոտի ծուխը, վորպես
շատրվանի յերկու ծորակ, սկսեց դուրս թող-
նել ոնգներից:

— Առանձին վոչինչ. մի քանի թղթերի
ստորագրությունն ու ներքին գործոց մինիս-
տրության այս դրությունը,— մեկնելով այն
կոմիսարին,— վոր անձամբ ձեզ և հասցեա-
դրված:

Բատոնո Վալիկոյի հայացքն աշխուժա-
ցավ, վորպես թղթամուկի աչքերը հաջող խաղ
սկսելուց առաջ:

Նա արագությամբ բացեց ծրարը և ի միջի աշխոյ կարդաց հետևյալը:

«...Առաջարկվում և ձեռն անձնական պատասխանատվությամբ սույնը ստանալուն պես անհապաղ և միանգամայն դադարեցնել դադարեցնելիս անցաթղթեր տալը. տեղական ազդարնակության թույլտվություններ տալու խնդրում լինել չափազանց ժխտո: Առանձնապես շրջահայաց լինել դեպի տեղի բուհերի ներքև և նրանց անցաթղթեր տալիս դեկավարովել համաձայն մեր № 13... շրջաբերականի»:

Իրակլի Պետրովիչը խորին տկնածությամբ և մեծ ուշադրությամբ լսում էր դրության ամեն մի բառը: Նա խորամանկ աչքերի տակից միտածամանակ դիտում էր կոմիսարի դիմաչաբժերը, վորոնք դրության ընթերցման միջոցին՝ աստիճանաբար կնճռոտվում և մռայլվում էին:

— Հը, ի՞նչ կասես, Իրակլի Պետրովիչ, այս կարդադրության մասին, լավ ե՞ն:

Սովորական սառնությամբ Իրակլի Պետրովիչը պատասխանեց:

— Այո՛, կարդադրությունը շատ խիստ է, ձերդ վսեմափայլություն:

Քարտուղարի ամեն մի բառի վրա, բատոնո Վալիկոն միայն «ԱՅ-Շ» բառն էր կրկնում:

— Լավ, շատ լավ, Իրակլի Պետրովիչ: Հասկա այն մարդկանց նկատմամբ ինչպե՞ս վարվենք:

Կոմիտարի տոնն աննկատելիորեն բարկու-
թյան եր վռնվում:

— Ի՞նչ կարող եմ ասել, կամ անե՞լ. ձերդ
վսեմավայելություն: Գրությունը ստորագրել ե
ինքը պարոն մինիսարը, հասկանո՞ւմ եք, ինքը
պարոն մինիսարը:

Հարգանքի մի առանձին շեշտ դնելով
վերջինն լատի վրա, Իրակլի Պետրովիչն աչ-
քերը համեստորեն հարեց դեպին:

Դուքսը՝ սպասողների թիվն առաիճանա-
րաբ աճեցնում եր:

Բռլորն՝ աչքերը հարած կոմիտարիաաի
պատշգամբի դռանը, անհամբեր սպասում ե-
լին, թե յերբ պետք ե դուրս դա դրոսենյակից
ոմխանակո Իրակլին:

Կեսորվա արևի անդոր ճառագայթներն
ընկել ելին ձյունածածկ հրապարակի վրա:
Մոտակա բլուրների վրա պսպղում ելին ձյունի
աղամանդյա հատիկները: Լեռների կատարնե-
րից ու հեռու ձորերից փչում եր ցուրտ քամին
ու մարդկանց ոնդերի ու չուրթերի վրա սառ-
ցընում շնչառությունը:

Հաղբատեցի Մացակը նոր եր իջել գյու-
ղից: Սերգին, յերբ բազմության միջից նկա-
տեց նրան, անմիջապես ընդհատեց խոսակցու-
թյունն ու քայլերն ուղղեց դեպի Մացակը:
Նա մեծ դարմանքով հարցրեց:

— Բաջողի, բարով քեզ տեսնողին, ես վերդիա՞ն:

— Ես ա դալս, Հաղպատից:

— Արա, բա ասում են, վոք բատոնո վալիկոն ձեր աղերանց նեղն ա գցել. մթամ թե ասել ա. «վոք յես եղ գեղին ել պրոպուստ տալ չեմ, չունքի չիմ գեղովի բուլչեիկնի յեն»: Բա եգ խի՞ ես եկել:

— Հալբաթ մի թահը կա, վոք եկել եմ:

— Արա՛, բա եղ վո՞նց:

— Ես բանը մի խլի գաղտնի ա:

— Եղ խի՞, բաջողի, յանի ինձանի ել գաղտնի՞:

Շուկայում ամեն ինչ իրար անցավ: Ողբ դղրդաց վայրի աղաղակներով «բռնեցեք՛, բռնեցեք...»:

Գանդրահեր տղան ճաղի մի փոքրիկ կտոր փրցրած վաղում եր դեպի ցած: Սանահին տանող կամուրջի մոտ՝ ալեպֆոլցիների գաղտնի խումբը վոտքերի տակն առավ ու բռունցքների մեջ սեղմեց տղային:

Տղայի ձայնը մաքեց, լավում էյին միայն ծանր տնքոցները: Նրա ռնգերից արյունը հոսում եր շիթ առ շիթ ու ներկում ճերմակ գետինը:

— Տո՛, ավաղակ...

Լռեցիների խումբն արտասովոր դայրույթով ճեղքեց այնտեղ խոնված բաղմության շարքերն ու մի վայրկյանում հետ շարտեց

գաղաղած ալեքսոլցիներին:

Տղայի դուռնին այժմ իջել եր Սերգէնի ծնկան, իսկ Մացակը ձյունով նրա քունքերն ու յերեսն եր տրորում: Նրա փոս ընկած ու խամբած աչքերը պահ մի բացվեցին ու դեմ առան Մացակի աչքերին: Տղան սարսափից մի անսովոր ճիչ արձակեց ու կրկին փակեց աչքերը, հաղիվ հազ շնջալով:

— Քեռի, դալաթ եմ արել... քեռի՛ ջան, բաշխի...

Իսկ Մացակը շարունակում եր տրորել տղայի քունքերը և միալար կրկնել:

— Վախի՛լ մի, վախի՛լ մի:

Յերբ տղան բռնորովին ուշքի յեկավ ու չորս կողմն ամեն ինչ խաղաղվեց, Մացակն ու Սերգէն իրենց պաշարից մի-մի հաց ու պանրի մի խոշոր կտոր դրին նրա ձեռքն ու քայլերն ուղղեցին դեպի կոմիսարիատի հրապարակ:

Քիչ առաջ անցնելուց հետո, Սերգէն նորից եր հարցումը կրկնեց:

— Արա՛, բա եդ վո՞նց:

Մացակը նայեց չորս կողմը և կամացուկ շնջաց:

— Այ թե բանը վոնց ա, մենակ թե մարդու բան չասես. հիմիկս ել մեր բջիջը վորոշել ա, վոր տղերքը պրոպուսկ վիկալնին Վոռնակա և Աքոռվա վրա:

— Վո՞ւյ ձեզ մատաղ, ես ի՞նչ ողբաթ ա:

— Դե՛հ յեդին, ոչերեդից կհեղանանք:

Նրանք արդեն մոտեցել էյին կոմիսարիատի հրապարակին:

Բազմությունը նորից շրջապատեց նրանց: Ջարմանքն ամբողջովին դեռ չեք անցել Սերգիի դեմքից: Նա աչքերը նորից չոնց ու մի անգամ ել հարցրեց:

— Բաջողի, իմ կարճ խելքով, մենակ հսքանը կարամ ասեմ, վոր ձեր բռնած դործը հիմնավոր բան չե, եդ շները շուտով գլխի կնգնեն:

— Վայ քո փայդ շատ բլի,— հեղնանքով վրա բերեց Մացակը,— արա, հո չա՞չ չես: Տո՛, սարսաղ, հրեն մերոնք դալիս են. եսորեգուց բստի կըլին, բա դու եդ ի՞նչ բանի ես:

— Վա՛յ քու ձենին մատաղ, յարար եդ որին յերբ տինք արժանանա:

Բազմության աղաղակներից ողն յերկաբորեն թնդաց:

Մացակն խոսակցության ամբողջ ընթացքում՝ խուզարկու աչքերով շարունակ չորս կողմն եր նայում: Կարճ լռությունից հետո նա կամացուկ հարցրեց:

— Արա՛, Սերգե՛, բա մեր Սաքանին դեանի տեհել չե՞ս:

— Են վո՞ր, Ձեմսկոյի*) Սաքանի՞ն, պատասխանեց Սերգին:

— Հա, Ձեմսկոյի Սաքանին:

— Վոյ, քո տունը չքանդալի. բա գիտես

*) Ձեմսկոյի:

վոր՝ չարունակեց Սերգին, — վոր են նաչարի
գլուխը մեկել որին ի՞նչ ոյին եկալ:

— Դեհ, չուտ ասա տենունք, ի՞նչ, — ան-
համբերությամբ ու շնչասպառ հարցրեց Մա-
ցակը:

— Այ թե ինչ. դիչերովա կեսը խելի դնա-
ցած եր. հավերի թառաժամ դալու վախտն եր,
նոր եր լիսապեծեկ, վոր մին ել մեր տան ա-
յաքից ականջս դիպալ ձենի:

— Սերգի', հե՛յ Սերգի'...

Վռազ շորերս հագա ու դուրս ըլա դուռը.
մին ել ինչ տեսնեմ. սրիստալ Ղաբադյողովի
չափարնին են նաչարին աղաք արած տանում
են: ինչ կարելի անեմ, են ա մի բոլ միկտացի,
վորնց վոր դու միկտաս:

Մացակը շառադունեց, նրա աչքերը վառ-
վեցին դայրույթի փայլով. խելագարի պես նա
հանկարծ պոկվեց տեղից ու առանց վորեւե-
րառ արտասանելու վազեց դեպի ցած:

Սերգին սլշած աչքերով՝ յերկարորեն նա-
յում եր Մացակի հետքից, մինչև վոր նա ան-
հայտացալ դեպի Սանահին տանող յերկաթգծի
ուղղությամբ:

— Արա', Մացակ, հլա մի կացի: Նրա ա-
ռաջը կտրեց յերկաթուղային Խեչանը:

Մացակը կանգ առալ ու դարմանքով նա-
յեց նրան:

— Եդ թ՞ւր. բարի, — հարցրեց Խեչանը աչ-
քերը Մացակից չհեռացնելով:

— Դըրա Ուղունլար:

— Հը՛, ի՞նչ կա:

— Աբա, բա իմացել ես Սաքանին...

Սեչանը նրան ընդհատեց ու կամացոր
շշնջաց:

— Գիտեմ, դրա համար ել քեզ մոտ ե
դալիս. կոմիտեն բռնաթեց, վոր առիդ նե
մակնին ու կազեթի նյութերն ինձ տաս ու դ
եկ մի քանի որով դեսնի երևաս վոչ:

— Բա եդ վո՞նց կըլի...

Սեչանի առաջարկությամբ նրանք դու
յեկան յերկաթգծից ու բարձրացան մոտի մ
ցառուտները: Սեչանը ծոցից հանեց թղթի
կտոր ու մեկնեց Մացակին:

— Տես, ես ել կոմիտեյի հրամանը:

Մացակը լուռ ու անխոս՝ մոտի նամա
ներն ու նյութերը հանձնեց Սեչանին ու կ
մացուկ հարցրեց:

— Բա պրոպո՞ւստ:

— Լեզվարով*), Մացակ ջան, Լեզվարու
Եդպես ա հրամայած:

Դուրսը՝ հրապարակում սպասող հասար
կության ավելի համառ ու բարձր խալն ա
դեն բարձրացել եր կոմիտարիատի պատշգամ
և նույնիսկ ներս մտել ընդունարան:

Խմբապետ Գեորգ յուրայինների հետ վ
դուց եր գրավել ընդունարանի միակ նստ

*) Լալվարու:

բանն ու անհամբերությունից հինգ ընթացք մեկ
խամայույց եր նայում:

— Скажите пожалуйста, как можно видеть госпо-
дина комиссара.

Պառլամենտի անդամ Մարուքյանը դրա-
մենյակ մտնելով, այսպես դիմեց կոմիսարիա-
տի աշխատակիցներից մեկին:

— Ոչերե՛ղ, ոչերե՛ղ, — աղաղակեց պատ-
ըզգամբի և ընդունարանի բաղմությունը:

— Ինչո՞ւ եք անհանգստանում, պարո-
նայք, — վիրավորված տոնով դիմեց Մարուք-
յանը ներկա յեղողներին, — յես ցանկանում եմ
պաշտոնական գործով տեսակցվել պարոն կո-
միսարի հետ:

Բաղմությունը շարունակ իրենն եր կրկը-
նում «ոչերեղ, ոչերեղ» ու դայրացած աղա-
ղակում, «մենք լավ դիտենք, թե դուք ինչ
պաշտոնական գործ ունեք կոմիսարի հետ»:

Մարուքյանը, նկատելով ընդունարանում
խմբապետ Գևորգին, ընդհատեց անախորժ
վեճը և անմիջապես քայլերն ուղղեց դեպի նա:

— Դուք ել այստե՞ղ, պարոն Գևոր, խեղ
լինի:

— Խե՛ղ ե, պարոն Մարուքյան, — պատաս-
խանեց Գևորգը տեղից վեր կենալով:

Նրանք առանձնացան սենյակի մի անկյուն
ու անլսելի չչուկով շարունակեցին իրենց խո-
սակցությունը:

— Տեսել ե՞ք կոմիսարին, — անհամբերու-
թյամբ և առաջին հերթին հարցրեց Մարուք-
յանը Գևորից:

— Հը՛, ի՞նչ կա:

— Արա, բա իմացել ես Սաքանին...

Սեչանը նրան ընդհատեց ու կամացուկ շշնջաց:

— Գիտեմ, դրա համար ել քեզ մոտ ելի դալիս. կոմիտեն բռնաթեց, վոր առիդ նամակնին ու կազեթի նյութերն ինձ տաս ու դու ել մի քանի ոբով դեսնի երևաս վոչ:

— Բա եդ վո՞նց կըլի...

Սեչանի առաջարկությամբ նրանք դուրս յեկան յերկաթգծից ու բարձրացան մոտի մացառուտները: Սեչանը ծոցից հանեց թղթի մի կտոր ու մեկնեց Մացակին:

— Տես, ես ել կոմիտեյի հրամանը:

Մացակը լուռ ու անխոս՝ մոտի նամակներն ու նյութերը հանձնեց Սեչանին ու կամացուկ հարցրեց:

— Բա պրոպո՞ւստ:

— Լեզվարով*), Մացակ ջան, Լեզվարով: Եղպես ա հրամայած:

Դուրսը՝ հրապարակում սպասող հասարակության ավելի համառ ու բարձր խալն արդեն բարձրացել եր կոմիսարիատի պատշգամբը և նույնիսկ ներս մտել ընդունարան:

Խմբապետ Գեորն յուրայինների հետ վաղուց եր գրավել ընդունարանի միակ նստա-

*) Լեզվարով:

բանն ու անհամբերությունից հինգ բռան մեկ
ժամացույց եր նայում:

— Скажите пожалуйста, как можно видеть госпо-
дина комиссара.

Պառլամենտի անդամ Մարուքյանը դրա-
սենյակ մտնելով, այսպես դիմեց կոմիսարիա-
տի աշխատակիցներին:

— Ոչերե՛ղ, ոչերե՛ղ, — աղաղակեց պատ-
ըզգամբի և ընդունարանի բազմությունը:

— Ինչո՞ւ եք անհանգստանում, պարո-
նայք, — վիրավորված տոնով դիմեց Մարուք-
յանը ներկա յեղողներին, — յես ցանկանում եմ
պաշտոնական դործով տեսակցվել պարոն կո-
միսարի հետ:

Բազմությունը շարունակ իրենն եր կրկը-
նում «ոչերեղ, ոչերեղ» ու դայրացած ալտ-
դակում, «մենք լավ գիտենք, թե դուք ինչ
պաշտոնական դործ ունեք կոմիսարի հետ»:

Մարուքյանը, նկատելով ընդունարանում
խմբապետ Գևորգին, ընդհատեց անախորժ
վեճը և անմըջապէս քայլերն ուղղեց դեպի նա:

— Դուք ել այստե՞ղ, պարոն Գևոր, խեղ
լինի:

— Խե՛ղ ե, պարոն Մարուքյան, — պատաս-
խանեց Գևորգը տեղից վեր կենալով:

Նրանք առանձնացան սենյակի մի անկյուն
ու անլսելի չչուկով շարունակեցին իրենց խո-
սակցությունը:

— Տեսել ե՞ք կոմիսարին, — անհամբերու-
թյամբ և առաջին հերթին հարցրեց Մարուք-
յանը Գևորից:

— Յերեկ տեսնվեցինք, վոչինչ, խոստացավ այսոր տալ:

— Ի՞նչ փաստաթղթեր պահանջեցին:

— Միայն ամերիկյան, — ժպտալով շշնջաց Գևորգ:

— Ինչպե՞ս ամերիկյան, հապա վորտեղի՞ց ձեզ ամերիկյան փաստաթղթեր:

Սմբատեա Գևորգ, թեանցուկ անելով Մարությանին, դուրս բերեց նրան պատշգամբ ույերբ բոլորովին առանձնացել եյին, ավելացրեց.

— Միայն հիսուն ամերիկյան դոլլար, հասկացա՞ք:

Կոմիսարի առանձնասենյակում դեռևս չաբունակվում էր «ղեկուցումը»: Իրակլի Պետովիչը համառորեն իրենն էր պնդում:

— Ձերդ վսեմափայլություն, անկարող եմ այդպիսի բան անել. գրությունը ստորագրել էինքը պարոն մինիստրը. հասկանո՞ւմ եք:

Բատոնո Վալիկոն ջղայնությունից շարունակ հետ ու առաջ էր քայլում. առանձնասենյակում ու մի գլուխ ձեռքերը թափահարում քարտուղարի վրա:

— Յես քեզ հրամայում եմ անցաթղթերը դուրս գրել հետին թվով:

— Անկարող եմ, ձերդ վսեմափայլություն, որենքին հակառակ գնալ:

Բատոնո Վալիկոյի դիմաշարժերը ծովում

վեցին ու նրա ձայնը թնդաց արտասովոր ուժ-
գնությամբ:

— Յեթե որենքը քեզ համար այդքան
սուրբ եր ու նվիրական, հապա այն ինչպե՞ս
եք, վոր դու, թե ինձանից ծածուկ ե թե իմ
դիտությամբ արկղներով կոնյակ, վագոննե-
րով քարաղ ու զանազան դժամարներ եյիր ըն-
դունում. դե՛հ, պատասխանիր:

— Ձերդ վսեմավայելություն...

Բատոնո Վալիկոն չթողեց նրան խոսքը
չարունակել ու նախկին գրդովածությամբ
վրա բերեց:

— Լա՛վ, լա՛վ, դիտեմ քո միտքը, խորա-
մանկ աղվես, — մի փոքր ձայնն իջեցնելով
բատոնո Վալիկոն շարունակեց:

— Դու դիտես, վոր յես ամեն բանում նախ
և առաջ սիրում եմ պարզություն ե անկեղծու-
թյուն: Իսկ դու ամբողջովին թունավորված
ես հին կարգերի կեղծ ու գծուծ սովորու-
թյուններով: Միթե՞ դու կարծում ես, վոր յես
չդիտեմ, կամ չեմ հասկանում քո փորացավը —
«Нет, брат, шалить»: Դրա համար ել ահա իմ
ազնվականի անկեղծ խոսքը՝ քեզ խոստացած
տասը տոկոսի փոխարեն, այսուհետե դիջում
եմ քսանը:

Իրակլի Պետրովիչի մշտնապես մռայլ դեմ-
քով մի բացառիկ ժպիտ անցավ ու նրա աչ-
քերն արտասովոր կերպով փայլեցին. իսկ բա-
տոնո Վալիկոն մեծ վոգեւորությամբ շարունա-
կեց:

— Դու գիտես մեր ազգային պատմութեան սկզբնավորութիւնից, վոր վրաց ազնւականութիւնը միշտ յեղեւ ե առատաձեռն և այդպէս ել կմնա հավիտյանս—հավիտյան:

Նա հանկարծ մի առանձին հեղինակութիւն ցականչեց:

— Այո, այդպէս ել կմնա, մանավանդ... յերբ այդ բոլորը կատարվում ե «մեր դրացի և բարեկամ հայերի» հաշվին. հի՛, հի՛, հի՛... Իրակլի Պետրովիչ, այդպէս չե՞. «մեր բարեկամ ու դրացի հայերի» հաշվին...

Լուռ եր Իրակլի Պետրովիչը և միայն այն եր կրկնում:

— Լսում եմ, ձերդ վսեմափայլութիւն:

Բատոնո Վալիկոյի վոգեւորութիւնը քանի գնում ավելի յեր հորդանում:

— Իսկ յես այն մարդկանցից չեմ, վոր այդպէս հեշտութեամբ անձնատուր յինեմ: Մի թղթի կտոր,— ձեռքի մեջ սեղմելով զաղտնի դրութիւնը— ահա՛ այն բոլորն, ինչ գրել ե քո պատվական պարոն մինիստրը:

Բատոնո Վալիկոյի վոգեւորութիւնը և զայրույթը զարմանալի կերպով իրար եյին հաջորդում:

— Ո՞վ ե նա, ի՞նչ ծագումի տեր—մի թըշմառական ու սնանկ ազնավուր. յես— թաղ—թիս*) ազնավուրին, յես, վոր սերում եմ վրաց արքայական պայծառափայլ տոհմից. յես—

*) Տոհմական ազնական:

քնկճվեմ ու գլուխս խոնարհեմ նրա ա՞ռջե...
Հի՛, հի՛, հի՛...

Իրակլի Պետրովիչը զարմանքից աչքերը
հատել եր դետին ու յերբեմն միայն ակամա-
յից դլխով համաձայնության նշաններ եր տ-
նում:

Բատոնո Վալիկոն կարճ գաղաթից հետո
նորից շարունակեց.

— Դու կտեսնես, յես հենց այսօր կերթամ
Սադախու և ամեն բան կկարգավորեմ այն-
տեղի հատուկ բաժնի պետի հետ: Այդ բոլորը
թող ինձ հաղարներ նստեն. ի՞նչ են քո այդ
հաղարները—վոչինչ, սովորական թղթի կտոր-
ներ, մանավանդ, յերբ նրանց փոխարեն մեր
ղրպանները կհոսեն ամերիկյան դոլլարներ և
ռուսական հնչուն վոսկիներ:

Բատոնո Վալիկոյի աչքերն յերազական
տեսք ընդունեցին. նրա ձայնը հնչեց արտասո-
ւոր մեղմությամբ:

— Ե՛հ, Իրակլի Պետրովիչ, ինչ ուզում ես
ասա, յես կյանքիցս ավելի շատ եմ սիրում այդ
անիծված դրամները. մանավանդ ուսականի
քաղցրախոս ձայնը:

Պատի ժամացույցը զանգեց կեսօրվա ժա-
մի մեկը:

Իրակլի Պետրովիչը խոսակցության ըն-
թացքը փոխելու դիտավորությամբ անհամար-
ձակ հարցրեց:

— Ձերդ վսեմափայլություն, ժամանակ
չե՞ արդյոք ընդունելության անցներ:

— Ե ԿՕՐԿՅ , չատ պետքս են քո այդ
վոջլոտ դադթականները , թող սպասեն , ինչ-
քան կուզեն . նրանք այդ բոլորին սովոր են .
վորքան չատ սպասեն , այնքան առատ կլինի
մեր հունձը : Հայտնի բոլորին , վոր այսոր ըն-
դունելություն չկա , հասկացա՞ր :

Նա արագորեն գրպանից հանեց մի նոթ
դրան ու սկսեց մեծ հաճույքով ծխել :

Կարճ լռությունից հետո , նա դարձաւ
քարտուղարին :

— Դեհ , լավ , այժմ անցնենք գործի :

— Լսիր , Իրակլի . ամենից առաջ փակցրո՛ւ
Հայտարարություն այն մասին , վոր Համա-
ձայն Ներքին Գործոց Մինիստրության կար-
գադրության՝ անցաթղթեր տալը միանգամ
մայն դադարեցված է : Ի՞նչ ես կարծում , Ի-
րակլի , այսպես ավելի չահավետ կերթա մե-
կործն , այնպես չե՞ :

— Ներեցեք , ձերդ վսեմափայլություն
այդ մասին յես արդեն հոգացել եմ . յերե-
որ է , ինչ փակցրած է Համապատասխան Հայ-
տարարություն :

— Շատ լավ , այժմ դառնանք յերեկվո-
մարդկանց գործին : Հայտնի նրանց , վոր այ-
սոր յերեկոյան անցնեն քեզ մոտ անցաթղթե-
ստանալու : Միաժամանակ շարունակիր ի-
մատնանչված կարգով դ՞ուրս գրել անցաթղթե-
րը : Սակայն տե՛ս , գնից վոչ մի կոպեկ պա-
կաս : Բացի այդ՝ աշխատիր խուսափել հայ-
կական կոմիսարի և նրա տղաների միջնորդու-

թյունից. Скажите пожалуйста, — ձայնը բարձրացնելով բատոնո Վալիկոն շարունակեց, — կարծես մեծ ծառայություն են մեզ մատուցանում, վոր նրանց ել տոկոս տանք: Այլ բան եր սկզբներում. Իսկ այժմ, դա ուղղակի հիմարություն կլինի մեր կողմից:

Բատոնո Վալիկոն, ծխի քուլանների մեջ տոնելով Իրակլի Պետրովիչին, կրկին հարեց:

— Լսի՛ր, Իրակլի, այսոր ինձ մոտ պետք ե լինեն ընթրիքի՝ հայկական կոմիսարը, պալամենտի մի քանի անդամներ ե այն յերեկվա խմբապետը: Նայի՛ր, վոր ամեն ինչ կարգին ու առատ լինի, հասկացա՞ր:

Բատոնո Վալիկոն հանկարծ աչքերը խոփոռեց ու անսպասելի արագությամբ վտռի յելավ:

— Յես նրանց ցույց կտամ, թե ինչ ասել ե ինձ հետ թուղթ խաղալ: Այն սրիկաներն յերեկ ինձ բոլորովին մաքրազարդեցին, յերկու հարյուր հիսուն դոլլար ե հարյուր հիսուն ուսուրլի ուսական վոսկին մեկ ժամում տարվեցի:

Նրա ձայնը բեկրեկաց զայրույթի շեշտով:

— Յե՛ս— Վլադիմիր Գերմանովիչը, չլինեմ, թե նրանց այսոր բոլորին ել դատարի չճանապարհեմ: Սակայն լսի՛ր, Իրակլի, ինչ ուղում ես արա, այսոր դու ինձ պետք ե փող հասցնես:

— Ձերդ վսեմափայլություն...

— Վո՛չ մի խոսք, — ընդհատեց բարկությամբ Վալիկոն, — թեկուղ մեռիր, բայց անպայման փող հասցրու:

— Ձերդ վսեմափայլություն...

— Ասացի քեզ՝ վո՛չ մի խոսք:

Ծանր հուզմունքից բատոնո Վալիկոյի շրթունքները դողում էին. նրա ձայնը հնչում էր անսովոր բարկությամբ:

— Լա՛մ, անհոգ յեղիր, տվածդ դումարը կվերադարձնեմ ասկոսով. ել հո բան չունե՞ս ասելու:

Լուռ եր իրակլի Պետրովիչը:

Փաք դադարից հետո, բատոնո Վալիկոն խորհրդավոր ձայնով շնչաց:

— Իրակլի՛, այն բժշկի կնոջ, վոր յերեք որ ե սպասում ե անցաթղթի, հասկանո՞ւմ ես, կաշխատես, վոր նույնպես ներկա լինի ընթրիքին...

— Լսում եմ, ձերդ վսեմափայլություն. — պատասխանեց Իրակլի Պետրովիչն ու թղթապանակը կռան տակն առնելով քայլերն ուղղեց դեպի կոմիսարը:

— Ձերդ վսեմափայլություն, մոռացար գրության վերջին կետի մասին ևս համապատասխան կարգադրություն տնօրինել:

— Ну, ты чорт! քիչ եր մնացել մոռանալի այն սրիկա բոլշևիկներին: Լսի՛ր, Իրակլի, յեղած դիմումներից՝ կրավարարես այն հաղրատեցի ծալոյալ Մացակ Սարգիսովին և ուղունլարցի Սերգի Ունանովին, վորոնց բոլ-

չեղիկ լինելը հայտնի չեմ եր ազենատուրային
տվյալներին. սակայն հմուտնառ № 13 ...
չըջարեքականն՝ անմիջապես կհեռախոսես Սա-
ղախուն՝ հատուկ բաժնի պետին:

— Հի՛, հի՛, հի՛... այ թե թիֆլիս կերթան
մեր բուհեղիները, — տպա աջ ձեռքն ամբողջ
ուժով դարկելով ծնկանը, արտասովոր ուրա-
խությամբ բացականչեց.

— Մեր բուհեղիները Սաղախունում չի՛կ,
չի՛կ, ինչպես թուշունը վանդակում. այդպես
չե՞, Իրակլի Պետրովիչ:

— Հրաշալի չե, ձերդ վսեմափայլություն,
հրաշալի՛:

— Ի ԿՈՐԿՆԻ, շատ սկսեցին քո այդ վոջլոտ գաղթականները, թող սպասեն, ինչքան կուզեն. նրանք այդ բոլորին սովոր են. վորքան շատ սպասեն, այնքան առատ կլինի մեր հունձը: Հայտնիր բոլորին, վոր այսօր ընդունելութուն չկա, հասկացա՞ր:

Նա արագորեն դրսևանից հանեց մի նոր դլան ու սկսեց մեծ հաճույքով ծխել:

Կարճ լռությունից հետո, նա դարձավ քարտուղարին:

— Դեհ, լավ, այժմ անցնենք գործի:

— Լսիր, Իրակլի. ամենից առաջ փակեցրու հայտարարություն այն մասին, վոր համաձայն Ներքին Գործոց Մինիստրության կարգադրության՝ անցաթղթեր տալը միանգամայն դադարեցված է: Ի՞նչ ես կարծում, Իրակլի, այսպես ավելի չահավետ կերթա մեր գործն, այնպես չե՞:

— Ներեցեք, ձերդ վսեմադիպյություն, այդ մասին յես արդեն հոգացել եմ. յերեք օր է, ինչ փակեցրած է համապատասխան հայտարարություն:

— Շատ լավ, այժմ դառնանք յերեկվա մարդկանց գործին: Հայտնիր նրանց, վոր այսօր յերեկոյան անցնեն քեզ մոտ անցաթղթեր ստանալու: Միաժամանակ շարունակիր իմ մատնանշված կարգով դուրս գրել անցաթղթերը: Սակայն տե՛ս, գնից վոչ մի կոպեկ պահաս: Բացի այդ՝ աշխատիր խուսափել հակահական կոմիտարի և նրա տղաների միջնորդու-

Թյունից. Скажите пожалуйста, — ձայնը
բարձրացնելով բատոնո Վալիկոն շարունա-
կեց, — կարծես մեծ ծառայություն են մեզ մա-
տուցանում, վոր նրանց ել տոկոս տանք: Այլ-
բան եր սկզբներում. իսկ այժմ, դա ուղղակի
հիմարություն կլինի մեր կողմից:

Բատոնո Վալիկոն, ծխի քուլաների մեջ
տոնելով Իրակլի Պետրովիչին, կրկին հարեց:

— Լսի՛ր, Իրակլի, այսօր ինձ մոտ պետք
է լինեն ընթրիքի՝ հայկական կոմիսարը, պա-
լամենտի մի քանի անդամներ և այն յերեկվա
խմբապետը: Նայի՛ր, վոր ամեն ինչ կարգին
ու առատ լինի, հասկացա՞ր:

Բատոնո Վալիկոն հանկարծ աչքերը խո-
ժոռեց ու անսպասելի արագությամբ վռոճի
յելավ:

— Յես նրանց ցույց կտամ, թե ինչ ասել
է ինձ հետ թուղթ խաղալ: Այն սրիկաներն յե-
րեկ ինձ բոլորովին մաքրազարդեցին, յերկու
հարյուր հիսուն դոլլար և հարյուր հիսուն
ոուրլի ուսական վոսկին մեկ ժամում տար-
վեցի:

Նրա ձայնը բեկրեկաց զայրույթի շեշ-
տով:

— Յե՛ս — Վլադիմիր Գերմանովիչը. չե՛-
նեմ, թե նրանց այսօր բոլորին ել դատարի
չճանապարհեմ: Սակայն լսի՛ր, Իրակլի, ինչ ու-
ղում ես արա, այսօր դու ինձ պետք է փող
հոսցնես:

— Ձերդ վսեմափայլություն...

— Վո՛չ մի խոսք,— ընդհատեց բարկությամբ Վալիկոն,— թեկուղ մեռիր, բայց անպայման փող հասցրու։

— Ձերդ վսեմափայլություն...

— Ասացի բեզ՝ վո՛չ մի խոսք։

Ծանր հուզմունքից բատոնո Վալիկոյի շրթունքները դողում էին. նրա ձայնը հնչում էր անսովոր բարկությամբ։

— Լա՛մ, անհոգ յեղիր, տվածդ դումարը կվերադարձնեմ ոտկոսով. եյ հո բան չունե՞ս ասելու։

Լուռ եր Իրակլի Պետրովիչը։

Փսքը դադարից հետո, բատոնո Վալիկոն խորհրդավոր ձայնով շնչաց։

— Իրակլի՛, այն բժշկի կնոջ, վոր յերեք որ և սպասում և անցաթղթի, հասկանո՞ւմ ես, կաշխատես, վոր նույնպես ներկա լինի ընթրիքին...

— Լսում եմ, ձերդ վսեմափայլություն.— պատասխանեց Իրակլի Պետրովիչն ու թղթապանակը կռան տակն տռնելով քայլերն ուղղեց դեպի կոմիսարը։

— Ձերդ վսեմափայլություն, մոռացա՞ր դրության վերջին կետի մասին ևս համապատասխան կարգադրություն տնօրինել։

— Да, ты forgot! քիչ եր մնացել մոռանալի այն սրիկա բուլղիկներին։ Լսի՛ր, Իրակլի, յեղած դիմումներից՝ կրավարարես այն հաղրատեցի ծպտյալ Մացակ Սարգիսովին և ուղունլարցի Սերգի Ունանովին, վորոնց բոլ-

չեղիկ լինելը հայտնի յե մեր ազննատուրային տվյալներից. սակայն հմուտնաս № 13 ... չբջարեբականն՝ անմիջապես կհետախուսես Սաղախով՝ հատուկ բաժնի պետին:

— Հի՛ հի՛, հի՛... այ թե Թիֆլիս կերթան մեր բուլչեիկները, — ապա աջ ձեռքն ամբողջ ուժով դարկելով ծնկանը, արտասովոր ուրախությամբ բացականչեց.

— Մեր բուլչեիկները Սաղախովում չի՛կ, չի՛կ, ինչպես թուշունը վանդակում. այդպես չե՞, Իբահլի Պետրովիչ:

— Հրաշալի յե, ձերդ վսեմափայլություն, հրաշալի՛:

ԼՈՒՍԱԲԱՑ

Պարետ Փիրալովը պատվի նշան բռնած, յերկարաճիտ կոշիկների կրունկներն իրար խփելով զընդացրեց խթաններն ու դիմեց կոմիտարին:

— Պարո՛ն կոմիտար, թույլ տվե՛ք:

Զինվորների հավաքման և ճակատ ուղևորման դործը վարում եր ինքը Հայաստանի արտակարգ լիազորը Լոռում՝ «դասալիքների» դեմ պայքարի անվան տակ:

Առավոտից մինչև յերեկո շարժվող յերկարալիստ մտրակները, կրնկակոխ վազքը, բանտարկություններն ու սպառնալիքները հազիվ եյին կարողանում որեկան 25—30 դասալիք հավաքել:

— Լսո՛ւմ եմ, — կիսաբերան շնչաց կոմիտարը, վերից վար զննելով զնդապետ Փիրալովին:

Պարետ Փիրալովն՝ անշարժ, առանց աչքերը թարթելու, վորպես մի արձան, լուռ ցուցակը մեկնեց կոմիտարին:

Աչքերի ծայրով կոմիսարը նայեց ցուցա-
կը. նա սառն ու վճռական տոնով կարգադրեց:
— Յենթասպա Մարությանին հանել ցու-
ցակից:

— Պարո'ն կոմիսար, — Փիրալովը կրկին
պատվի նշան բռնեց ու անհամարձակ շարու-
նակեց, — թույլ տվե՞ք նկատել, վոր այդ դեպ-
քում ճակատ մեկնող ղորախումբը կմնա ք-
ռանց սպայական կազմի, մինչդեռ...

Կոմիսարը խոժոռեց աչքերը. նա ջղա-
յությունից ստորին շրթունքը կախեց դեպի
ձախ ու բառերը սկսեց բարկությամբ շեշտել:

— Պարլամենտի անդամ Մարությանի
տղան պետք է ուղեկցի դիվանագիտական
դնացքը Բաթում:

Նա, ապա, հորդացող զայրույթը զսպելու
համար, վերի կտրիչ ատամներով սեղմեց
ստորին շրթունքն ու բարձրաձայն դռչեց:

— Գնդապե'տ, բարի յեղեք հրամանը
կատարել անմիջապես ու անշեղ:

Արտակարգ կոմիսարը ցուցակը վերա-
դարձրեց ու շտապ քայլերն ուղղեց դեպի դա-
սալիքների խումբը:

— Պարո'ն կոմիսար, ախր'ր...

Ծուղակն ընկած դասալիքներից մեկը փո-
ճում եր փրկություն խնդրել:

— Մեջդ չըջի'ր, ազգադավ սրիկա:

Անհողո՞ղղ եր կոմիսարը:

—Николай Васильевич, голубчик!

Կառամատույցում դեռատի կինն անսպասելիորեն զնդապետ Փիրալովի առաջն յելավ: Եւ ձեռքի փոքրիկ ղոնար խրեց ձյունի մեջ ու յերեսի յերկնադույն քողը կիսով չափ վեր բարձրացրեց:

— А, Наталья Ивановна! Այս ի՞նչ հրաշք դուք և այտե՞ղ:

Գնդապետ Փիրալովը սիրալիր ժպտաց. նա թոթվեց ու քնքշորեն համբուրեց կիսաբաց ձեռնոցով մեկնած ձեռքը:

— Միք հարցնի, ГОЛУБЧИК, շատ և ծանր այն բոլորը նորից կրկնել, — պատասխանեց դեռատի կինը տխրագին հառաչելով:

Նրա վարդապետյն այտերի վրա առաջացած յերկու շարժական փոսիկներն այնքան դրավիչ ելին, վոր Փիրալովի վախճառ աչքերն յերկարորեն դամվեցին կնոջ դեմքին:

— Николай Васильевич, ինչո՞ւ եք այդպես անկնայիչ նայում ինձ:

Կինը վարպետորեն ժպտաց ու մեծ դարձանքով հարցրեց:

— Միթե՞ ինձ արդեն մոռացել եք ու այլևս չե՞ք հիշում:

Փիրալովը՝ տեղն ու տեղը բռնված հանցադործի պես՝ վայրկենապես աչքերը կախեց դեպի նա ու խոսակցության ընթացքը փոխելու դիտավորությամբ, անհամարձակ դիմեց:

— Ինչո՞վ կարող եմ ձեզ ոգտակար լինել:

— Et donc, ինչպիսի՞ համարձակու-

թյուն. այդ եր պահաս, վոր իմ ազգական
Մերժը նորից սպանդ գնա:

Կնոջ նուրբ ու կաս կարմիր ներկված շըր-
թունքները դողդողում էյին, իսկ ձայնն առ-
տիճանաբար բարձրանում:

— Միթե՞, — զարմանքով հարցրեց Փիրա-
լովը, — հասա ինչո՞ւ այդ մասին ինձ չնա-
խադգուշացրեց:

Դեռատի կնոջ գոնուր շարունակում եր
ձյան վրա անճոռնի նախշեր դժել: Նա աչքերը
հարել եր դեռին ու ինքն իրեն շարունակ «да»
բառն եր կրկնում: Նա հանկարծ ուղղվեց և
հուսահատությամբ վրա բերեց:

— Վո՛չ նա գիտեր ձեզ և վո՛չ ել դուք նրան
խեղճ mame, վշտից քիչ ե մնում խե-
լադարվի: На самом деле это же шпионское изде-
вательство.

Այդ դեռ վոչինչ, հիմա ել ասում էյին, վոր
Թիֆլիս մեկնելու համար ինչ վոր propose ե
հարկավոր . . . O mon dieu, mon dieu . . .

Դեռատի կինը հուսահատ հառաչեց ու նրա
այտերի վրա նորից խաղացին փոսիկները: Նա
սոնմիջապես հանեց ռեզկըյուլից մի փոքրիկ
ծրար ու մեկնեց Փիրալովին: Յեթերային բուր-
մունքը մի պահ տարածվեց կառամատույցի
դորշության և աղտահատության վրա:

— Ահա և ձեզ նամակ mame -ից. կար-
ծեմ, նա ծրարում ինչ-վոր բան ե դրել ձեզ և
հիշատակ:

Փիրալովը ծրարն առանց բանալու գրպանը դրեց ու ներողամտությամբ նկատեց։

— Ինչ անհանգստություն. հայտնեցե՞ք
Елизавета Марковна —ին իմ խորին հարգանքներն ու խնդրեցեք նրա ներողամտությունը։

Կարճ դադարից հետո Փիրալովը հարցրեց։

— Բայց և այնպես, տապեք խնդրեմ, վերտե՞ղ եք իջևանել։

Դեռատի կնոջ դեմքն ամոթխածությամբ ընկավ կրծքին. նա հաղիվ լսելի ձայնով չչնջաց.

— Ալեքսանդրի սոսկալի տանջանքներով միայն այսօր առավոտյան տեղ հասանք։ Իջել ենք այսպես կոչված ձեր տեղի «հյուրանոցում»։ Նա ծանր հառաչեց ու արտասովոր ջղաձգությամբ շարունակեց.

— О как жутко, какая мразь кругом.

Դեռատի կինն արցունքոտ աչքերը սեղմեց թաշկինակի մեջ։ Նա ընդոտ ցնցումներով հեկեկաց։

— Պարո՛ն գնդապետ, ձեզ կոմիտարը խընդրում է։

Ջինվորներից մեկն ընդհատեց նրանց խոսակցությունը։

Գնդապետ Փիրալովը թևանցուկ արեց տիկնոջ ու սովորական ժպիտը դեմքին սկսեց հանգստացնել նրան։

— Наталья Ивановна, ի սեր տոտժո հան-

դրատացե՛ք — это все ерунда, ձեր ազգականին
անմիջապես կազատեմ, անցաթղթի համար
և, անհող յեղեք, վաղն եւթ կստանաք:

Ինչպես մթազնած յերկինքն անձրեւից հե-
տո՝ տիկնոջ դեմքը կրկին պայծառացավ: Նու
ծավի աչքերը խանդաղատանքով հարեց Փի-
բալովի դեմքին և ուրախ-ուրախ բացական-
չեց:

— Ո՛հ, վորքան դուք բարի եք:

Փիբալովը կարոտի խափոյով կրկին թոթ-
վեց ու համբուրեց կնոջ ձյուշի պես ճերմակ
ձեռքն, ապա պատովի նշան բռնած՝ ժպտադեմ
հարեց:

— Ներեցե՛ք Наталья Ивановна. եշելունի ու-
ղեորվելու ժամանակն է: Մեծ պատիվ արած
կլինեք, յեթե այսոր յերեկոյան հաճեք անց-
նել ինձ մոտ: Հիշեցե՛ք յերկաթուղային № 3
տուն: Буду очень рад вас видеть у себя . . .

Նա, վռաքերի արտիստիկ շարժումով ու
սիրալիր ժպիտով, բաժանվեց դեռաւոր կնո-
ջից ու քայլերն ուղղեց դեպի դասալիքների
խումբը:

Յերեկոն աստիճանարար իջնում եր լեռ-
ների ու ձորերի վրա: Հեողհեաե իրերն ազո-
տանում եյին ու լուծվում իրիկնամուտի ան-
վորոշության մեջ: Լեռնակատարներից թանձր
մշուշն աստիճանարար ձգվում եր դեպի ձորե-
րը: Շողեքարչն ականջ խլացնող սուլոցներով

ազդարարում եր իր ուղևորման պատրաստ-
լինելու մասին:

Փչում եր ձյունախառն քամին, մաքսա-
ռուտների մոտ կաղմելով ձյան շեղջակույտեր,
խակ դեղնի մակերեսին՝ շարժական ու վերափե-
տուն կնճխաները:

Կառամատույցն յեռում եր ու ծփում:

Հանդիսատեսների ու մոտիկների ստվար
բաղմությունը խոնավել եր անասելի ժխորով և
չըջաղատել դասավիքների մոտ յերեսուն հո-
դուց բաղկացած խումբը:

Այստեղ եյին դանվում նաև իշխանության
ներկայացուցիչները — պառլամենտի մի քանի
անդամներ, խմբապետներ և բաղմութիւն լիա-
զորներ:

Յերկաթգծի յերկարությամբ շարվել և յ-
յին՝ Արարանի, Շորադայլի, Փամբակի և այլ
չըջանների բղկոված ու խոշտանդված գյու-
ղացիներ՝ «դասավիքներ» անվան տակ: Զգվել
եյին լուռ ցասումով՝ կաղմալուծված քանակի
«աղմիկները» — հետևակի, հրետանային, հե-
ծելագորային զնդերի, այլև սակրային վաշտի
մի յերկու տասնյակ զինվորներ՝ խառնիխուռն
ու անկարգ:

Զորախմբի առջևից յետ ու առաջ եր ա-
նում արտակարգ կոմիսարը խաժաղուժ աչ-
քերն այս ու այն կողմ պտտելով:

— Պատրա՛ստ:

Արտակարգ կոմիսարի հրամանը կարծես
սթափեցրեց դասավիքների վաքանդոտ ու հո-

տահատ դեմքը: Ծարքերը ձգվեցին ու իրար սեղմվեցին:

Կառամատույցը լռեց:

— Քայլով մա՛րչ:

Հնչեց վերջին հրամանը:

Հողարկայի որի դանդաղ կոտուխամբ դա-
տալիքներն խոմբը՝ լուռ ու տարուրեր շարժ-
վեց դեպի մատուցած դնացքը:

Հեռուներում արձագանքում եր շոգեշար-
ժի բեկբեկ սուլոցը:

— Ո՛ւ, ո՛ւ, ո՛ւ...

Բաղմուխյան շարքերն իրար առան, դը-
լախների ծովն յերեքաց կառամատույցում:
Տիրող աղմուկի և իրարանցումի միջից, առաջ
անցավ անծանոթ մեկն արևառ դեմքով և հրա-
յույտ աչքերով: Վճռական քայլով, հաղթ ու
արընթաց, վորպես մի վայրկյան, նա մի ցատ-
կումով բարձրացավ այնտեղ դռնվող նստա-
րաններից մեկի վրա ու բարձրաձայն դռչեց:

— Ընկերներ...

Դադարեց աղմուկը:

Բաղմուխյան շարքերը մակընթաց ալիք-
ների պես իրար վրա կիտվեցին ու սեղմվեցին
անծանոթ մարդու շուրջը:

Առաջին բառերի վրա, պաշտոնատար ան-
ձանց հանկարծակիի յեկած դեմքերը մի պահ
խաղաղվեցին. նույնիսկ արտակարգ կոմիսա-
րը մի քիչ առաջ անցավ ու սկսեց ավելի ուշա-
դրությամբ լսել:

Քամու հեքից, անծանոթ մարդու յերկար
մազերը ցաք ու ցրիվ ընկել եյին նրա ճակատի
ու աչքերի վրա: Կաշվե դլխաքիւր սեղմվել եր
նրա սիրի ձեռքի մեջ ու տարուբեր շարժում-
ներ եր դժուամ ողում:

— Ընկերներ, հեռու չե մեր թշնամին:—
Նա հանկարծ ձեռքն ուղղեց դեպի դաշնակցա-
կան պաշտոնատար անձինք ու բարձրաձայն
յոչեց:

— Ահա', մեր թշնամին...

Արտասովոր հուզում ու շշուկ անցաւ
հասարակության և դասալիքների շարքերում:
Անդուսդ բացականչությունների ու աղաղակ-
ների միջից զիւ հնչում եյին անվերջ «կեցեն-
ները» և «ուռաները»:

Պաշտոնատար անձանց ու զորապահակի
շարքերը նույնպես շարժվեցին: Արտակարգ
կամիսարի դիմադժերը խաղում եյին ջղային
դրդիւով. նա, բարձրացրած աղմուկի և ու-
րախ բացականչությունների միջից, շտապ
կարգադրություններ եր անում պարետին:

Խրոխտ ու հստակ գեռ շարունակում եյին
իջնել այն մարդու բառերը:

— Ընկեր բանվորներ, ընկեր դյուղացի-
ներ, ընկեր ղինվորներ, նախեցեք արնաթա-
թախ սվիններով չըջապատված վոտաբորիկ,
ոլատառտոված շորերով ու քաղցից դունատ-
ված այդ մարդկանց, վորոնք կոչվում են դա-
սալիքներ... Դրանցից ամեն մեկը մի ընտանիքի
դյուխ ե, ունի յերեխաներ, կին, հայր, մայր,

փորոնք քաղցի մատնված հաց են ուղում, ասլ-
բել են ուղում... Ո՞ւր են տանում այս մարդ-
կանց նորից, ինչո՞ւ համար, հանուն ինչի՞...
Հանուն նոր ավերումների և թշվառացումնե-
րի՞, հանուն նոր զրկանքների ու ստրկու-
թյա՞ն... այո, այդպես ե ցանկանում հայ
դաշնակցական բուրժուազիան... Միայն բան-
փորների և դյուղացիների իշխանությունը
կազատի մեզ դաշնակցության կործանիչ քա-
ղաքականությունից: Վո՞ղջ իշխանությունը
բանփորներին ու դյուղացիներին...

Աննկատ ու աստիճանաբար փոքրանում եր
անձանթ մարդուն շրջապատող զորապահակի
ողակը. հուժկու մազիլների մեջ սեղմվել եր
նրա կոկորդը: Վորպես հեռուներում կորչո՞ւ
արձադանք, հազիվ եր լավում նրա շնչասպառ
ձայնը:

— Կորչի՛ դաշնակցությունը, կեցցե՛ խոր-
հուրդների իշխանությունը...

Իսկ հեռուներում դեռ յերկարորեն արձա-
դանքում եյին բազմության ցնծագին ուռաները
և բարձրաձայն կանչերը.

— Կորչի՛ դաշնակցությունը, կեցցե՛ խոր-
հուրդների իշխանությունը...

Հասարակության սպառնալի շարքերը կանդ-
առան յերկաթգծի առաջին ուղու վրա՝ անձա-
նոթ մարդուն կալանքած վազոնին շատ մոտ:

Կառամատույցն արդեն շրջապատել եր
հատուկ զորապահակը և «տղաների» խումբը:

Յերկարալատ մտրակները շարժվում եյին վզոցով, իսկ հրացանի կոթերն իջնում եյին մղկտոցի ու լացի արձագանքով։

Հնչում եր միայն արտակարգ կոմիսարի հրամանը։

— Յրվեցե՛ք, սրիկաներ։

Բաղմությունն ավելի յեր խոնվում և յերկ-
կոյան մուժի մեջ դառնում սպառնալի ու վր-
տանդավոր։

— Պատրա՛ստ.

Թնդաց կոմիսարի, այս ագամ ավելի կա-
տաղի և հուժկու հրամանը։ Ճոճաացին հրա-
ցանները և իրենց փողերն ուղղեցին դեպի դա-
սալիքներն ու հասարակությունը։

Բաղմությունը յերերաց ու ալիք-ալիք
տեղատվեց։ Բարձրացան անդորության և
պարտության մի արտասովոր շշուկ ու լացի
կծկոտութիւններ։

— Ապի՛, ապի՛, ետ ո՞ւլ ես դնում, ինձ ել
տալ մեկ տուն, ըստի լավ չե ու համ ել գուլտ
ա...

Դասալիքների խմբի մեջ եր Շողիկի հայ-
րը։ Ձյան մեջ ընկնելով ու բարձրանալով ա-
ռաջ եր շարժվում Շողիկը։

— Քայլով մա՛րչ, — դռչեց կոմիսարն իր
վերջին հրամանը դասալիքներին։

Շողիկն ու իր մայրն արդեն մոտեցել եյին
դասալիքների վազոնին։ Վայրի շարժումով
դինվորներէջ մեկի մտրակը փաթաթվեց Շո-
ղիկի մոր մարմնով ու իր ծայրով դեմ առալ

ներաւայտերին: Կինը մի սուր ճիչ արձակեց և
ուշաթափ փռվեց զնացքի առջև-ոսկսերի վրա:

Գնացքը պատրաստ եր մեկնելու:

Արտակարգ կոմիսարը զնացքի հատուկ
պետին իր վերջին կարգադրություններն եր
անում:

— Այն ճառախոս սրիկային կիջեցնե՞-
ք որքերում ու կհանձնես մերոնց: Կպատվիրես
իմ անունից, վոք կատարման մասին ալսոյ
և եթ ինձ հեռախոսով տեղեկացնեն:

Պատվի նշան բռնած ու ինքնաբաւ ժպտալ
դեմքին՝ զնացքի հատուկ պետը շարունակ այն
եր կրկնում՝

— Լսում եմ, պարոն կոմիսար:

Ձայնեց ավագ ուղեկցի սուլիչն ու մեկ բո-
ւակից զնացքը շարժվեց:

Յերեկոյան մութը բավականին թանճա-
ցել եր: Դեմքերն ու իրերը դառել եյին աննշ-
մաքելի: Տեղում եր միայն միապաղաղ ձյունը՝
քամու տխուր որորով:

Դեռ լայիս եր կառամատույցում Շողիկի
մայրը, իսկ Շողիկն արցունքոտ աչքերն ուղ-
ղած դեպի մեկնող զնացքը, միալար կանչում
եր.

— Ապի՛, ապի՛...

Շողեքարչը մետաղյա ռոգերից ամպի
թանճր քուլաներ արձակելով, առաջ եր շար-
ժվում ծանր թանչոցով: Նա սեմաֆորի մոտ

մի վերջին պատույտ գործեց ու անհայտացավ հեռուները, ձորերը լցնելով միակերպ տնջոցով:

Ո՛րֆ, ո՛ւֆ, ո՛րֆ-ուֆ...

Մութը տերաբար բաղմել եր ձորերի վրա: Դեպոյի մուտքի մոտ մեքենավար Յեղիշին չըջապատեց յերկաթուղայինների խումբն ու ամեն կողմից տեղաց հարցումների տարափը:

— Յեղիշ, ինչո՞ւ արգելեցիր մեր գինված յեւույթը. չե՞ վոր սրիկաները Քոբերում ընկեր Վաղարշի գլուխը կուտեն:

— Հանգիստ յեղեք, ամեն վտանգ կանխըված ե:

Յեղիշն մի խուզարկու հայացք դրեց չորս կողմն, ապա կամացուկ շնչաց.

— Գնացքը մեկնելուց կես ժամ առաջ, հեմաֆորի մոտից, դրեղինով ուղևորեցի մեր դժայինների խումբը՝ ընկեր Կարպիշի գլխավորությամբ: Բացի այդ, դիտեք, վոր գնացքի մեքենավարը մեր Արմենն ե. գնացքը հինգերորդ վերստից այն կողմ չի անցնի, բրիգադի մեծ մասը նույնպես մերոնցից ե:

Յերկաթուղայինների հուզված դեմքերն աստիճանաբար խաղաղվում եյին, վորդևորությունը հորդանում, իսկ մեքենավար Յեղիշին բառերը շարունակվում եյին իջնել հատուկ հատակ:

— Վաղվա նխարը չի հետաձգելում. ներկա
կլինեք Ուղունլարում, յերեկոյան ուղիղ ժա-
մը 8-ին՝ լսելու ընկեր Վաղարշի գեկուցումը,
իսկ առաջժմ ցրվեցեք:

Յերկաթուղայինների խումբը լուռ ու
մտառու՝ ցրվեց գիշերվա մթության մեջ:

Յերկինքը մետաքսի սև թավիշը փակել էր
ձորերի վրա: Յաւադար անքոցով և ընդոտտ
հեկեկանքներով լուել եր կառամատուլյը:

Դադարել եր նաև մարդկանց հոսանքը դե-
պի կայարան ու քարացել իր ճամբին՝ դարա-
փոսերում և մթաթու ձորերում:

Կայարանի աղոտ լույսերը ծուլորեն խա-
ղում էյին ձյան փաթիլների հետ, իսկ շողե-
քարշի յերբեմնի սուլոցներից ամելի էյին
սաստկանում շների գիշերային կադկանձն ու
ձորերը լցնում սրտաճմլիկ սարսուռով:

— Հա՛Ք, հա՛Ք, հա՛Ք...

Դադարել եր ձյունը:

Լուսարացը նոր եր իջնում լեռնալատար-
ներից: Արևի խափոտ ճառագայթներն ընկել
էյին Չաթին Դաղի ձյունափառ դադաթներին՝
տկնախտիտ փայլով, իսկ ձորերից մշուշը
դանդաղ ու համրորեն յելնում եր լեռնալան-
ջերով դեսլի վեր: Յուրա քամին միալար վզդո-
ցով անցնում եր ձորից—ձոր ու յերբեմն կա-
տաղի հոնդոցով դեմ առնում լեռնալանջերի
մերկ ու ցանցառ մացառութներին:

Վաղ առավոտից՝ անվերջ ու անդադրուն՝

չչում եյին շողեքարչերի անհանդիսառ ու զիւ
չչակները: Կառամատույցում մարդկային գը-
յուխների ծովն յերերում եր ու ալեկոծվում:
Լեռները գղրգում եյին, ձորերն արձագան-
քում՝ անդուսպ ու մոլեգին:

Մարդատար գնացքը կանդ եր առել կա-
յարանից մի փոքր հեռու— դեպոյի մոտ: Քա-
մու հեքից՝ առադասաների պէս՝ ուռչում ու
ձգվում եյին շողեքարչի ու վազոնների փող-
փողուն գրոշները:

Միգապատ կածաններից իջնում եյին
դյուղացիների անվերջ շարքերը, լցնելով ճո-
րերը «ուռաների» և «կեցցենների» ցնծագին
կանչերով:

Գնացքին դուռահեռ— բազմության առա-
ջին շարքերում՝ շարվել եյին դասալիքների
յերեկվա խումբը և յերկաթուղայինների կուռ
շարքերը:

Անհամար գլուխների վրայից՝ սև ֆոնի
վրա՝ ամենից բարձր ծածանվում եր յերկա-
թուղայինների գրոշակը:

— Պրոլետարենե՛ր բոլոր յերկրների, միա-
ցե՛ք:

Շողեքարչի ցուռին՝ հաղթականորեն
կանգնել եյին Արմենիոմի նեոկայացուցիչ Վա-
ղարչը և մեքենավար Յեղիշեն:

Ամեն անգամ, յերբ Վաղարչը ճոճում եր
գլխարկը, խոսք ասելու դիտավորությամբ,
ոգը գղրգում եր ցնծագին բացական թշու-
ններով և կեցցենների անվերջ աղաղակներով:

Արտասովոր հուղում եր պատկի նաև «գա-
սալիքները» խմբին:

Շողիկը բարձրացել եր հոր թևքին. նա
աջ ձեռքով դրկել եր նրա պարանոցը, իսկ ձա-
խով խաղում եր հրացանի փողի հետ: Ծննդու-
կի քնքշությամբ Շողիկը ճախողում եր հոր
դրկում «ապի, ապի» կրկնելով, իսկ մայրը
հեռվից նայում եր խանդաղոտ ու տամուկ
աչքերով:

— Ընկերներ՛ր...

Շուգեքարչի ցառկից հանկարծ թնդաց
Վաղարշի հաղթական ձայնը:

Բազմությունը լռեց:

— Ընկերներ՛ր, թույլ ամեք Հայաստանի
Հեղափոխական Կոմիտեյի անունից...

Ողբ դղրդաց բերկրանքի անվերջ կանչե-
լով: Գլխարկները խաղացին ողում, վորպես
թռչունների յերամ:

Անդուսպ աղաղակների ու կանչերի միջից
դեռ յերկար հնչում եր առնական ձայնը:

— Ընկերներ՛ր, Հայաստանի աշխատավորու-
կան ապստամբ մասսաներն յերեկ տապալեցին
դաշնակցական կառավարության անարդ լու-
ծը: Հայաստանի բանվորներն ու գյուղացի-
ներն իրենց ձեռքն առան յերկրի կառավարու-
թյունը և անվերադարձ հաստատեցին խոր-
հուրդների իշխանությունը...

Վորպես ուռմբի մի պայթյուն, անդուսպ
կանչերից ու աղաղակներից, ողբ յերկարորեն
թնդաց ու արձագանքեց հեռուններում:

Վարպետ Մինասի աչքերն ուճախուժ յունկոյ
արցունքոտովել եյին. նա անբավ հուզմունքից
փափախն անընդհատ ճոճում եր ողում և
բարձրաձայն աղաղակում:

— Տղա՛ Սերոբ, տեսա՞ր...

Լուս եր Սերոբը և տխուր. նա անհուսոբէն
աչքերը մեխել եր գետին ու ինքն իրեն կրկը-
նում:

— Վերջացա՛վ, ամե՛ն ինչ վերջացավ:

Վարպետ Մինասն այժմ կանդնել եր
շողեքարշի ցոււկի մօտ: Նա պիչ աչքերը հա-
ռել եր գետի վեր ու գամել ուղիղ Վաղարշի
հայացքին: Նա հանկարծ կոշտացած ձեռքերը
մեկնեց վեր—գետի շողեքարշի ցոււկը, բարձ-
րացավ վտփերի ծայրերին ու ջերմ խանդա-
ղատանքով սեղմեց կրծքին փողփողուն դրոշը:

Կառամատույցը թնդում եր յերկաթուղա-
յինների հաղթական յերգով:

— Սա՛ յե վերջին կռիւլը և պայքարը մեր
մեծ...

Ու գեռ յերկար Լուսիա ձորերն արձագան-
քում եյին:

— Ինտերնացիոնալը աշխարհը կփրկե...

1934թիվ

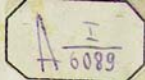

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0042027

ԳԽԸ 1 ռ.

ԱՐՇԱԿ ԲԱՐՏԻՆՅԱՆ
НЕЙТРАЛЬНАЯ ЗОНА
Гև ՍՏՐ Արմենի, Էրիվան